

14. 318

Megjelenik minden hónapban, a nyári idő alatt esetleg kétszer is.

ERDÉLY.

TURISTAI, FÜRDŐÜGYI ÉS NÉPRAJZI FOLYÓIRAT.

Az Erdélyrészi Kárpát-Egyesület értesítője.

Az egyesület tagjai e folyóiratot a tagsági díj fejében ingyen kapják. Nem tagok részére az előfizetési díj 3 frt.

Kiadóhivatal:

Erdélyrészi Kárpát-Egyesület titkári hivatala.

Szerkesztőség:
Kolozsvárt,
Belkirály-u. 49. sz.

I. kötet.
1892.

Szerkesztő: Radnóti Dezső.
Fődolgozótársak:
Hankó Vilmos dr., Herrmann Antal dr., Téglás Gábor.

II. füzet.
Februárus.

A borvölgyi fürdő és vidéke.

Irta: Nemes Ödön.

Az ellentétek üdítő erejét csak akkor érezzük igazán, mikor a püszták egyhangu látóköre, vagy a város fakó épülettömkelegéből kiszabadulva, az ős természet egy oly bájos zugába jutnak, hol lépten-nyomon újabb és újabb kép tárul elénk, hol a tikkasztó nap heve, fojtó kőszenes levegő helyett a tölgy-, bikk- és fenyves erdők felől ozonos lég omlik felénk, hol a kocsik idegrázó zaja helyett hús patakok édes moraja fogad s az utcák megúnt gépzenéjét a vígan fel-felreppenő madársereg füttye feledteti.

Amint körülöttünk hegy, völgy, erdők, bérczek váltakoznak, bennünk is egyre váltakozó érzések, gondolatok fakadnak s poetikus hangulatunkban szeretnők szívünkhöz ölelni a világot.

Mily fenséges is a világtól elzárt fenyvesek magányos vidéke, hol az ég azurjába meredő szirtekben, az őserdők örökzöldjében a természet csodás alkotásait bámuljuk, hol az emberi gyarlóságokra alig emlékeztet valami. . . .

Vágyam engem is egy ily csöndes helyre vonzott s ezt ott, az erdélyi Kárpátok északkeleti csücske fenyves magányában feltaláltam.

Ez az Ünökő lábainál elhuzódó üde, szép, regényes *Borvölgy*, hol az Erdélyrészi Kárpát-Egyesület kis fürdője áll.

Bár az egész Nagy-Szamos völgye, melyen föl Ó-Radnáig jutunk, sok természeti szépséget tár elénk: a vidék csak akkor nyer vadregényes jelleget, mikor a sebesen rohanó *Izvor* szűk völgyébe jutunk. Már a víz szürke színe korán elárulja, hogy bányavidéken járunk, no meg az az egy-két szembe jövő sápadt arcú ember, kikről éppen nem nehéz leolvasni, hogy bányászok.

A keskeny, kigyózó völgy mindkét oldalon sűrű fenyveserdők között visz keleti irányban és egy jó óra alatt a Borvölgy szerény telepéhez érünk, honnan

csak gyalog juthatunk a fenyvesbe rejtett fürdőcskéhez. Még ma az egész fürdőépület egy deszkafalú erdei vityilló; de helyét már a tavasszal díszes csarnok foglalja el. Egyesületünk a mult számunkban ismertetett módon e gyönyörű fekvésű fürdőt vendéglővel, igazgatósági épülettel és meleg fürdővel látandja el. És erre nemcsak elragadóan szép vidéke, balzsamos levegője, hanem kitünő gyógyítóerejű szénsavas vize is méltóvá teszi, hisz elismert dolog, hogy vizének gyógyító hatása a radnavideki fürdők vizét felülmulja. Vastartalmu 10° C. vize két medenczébe van felfogva, míg valamivel lejjebb egy kis csorgó ivásra szolgál.

Ördögszoros.

Élvezetesebb kirándulásokat alig tehetünk, mint Ó-Radna vidékén, hol a természetbuvár, régész és festőnek bőséges alkalom nyílik a tanulmányokra, sőt a kitérőt a bányászat is érdekeli, annak az Ünökő alatt vajt ólom-bányák, zuzók és tisztázók elegendő látnivalót nyújtanak, míg a Kárpát flórádus hérczóriásai: az Ünökő, a Korongis és Száka, Krecsunyel, Gemenea, Gergelen és Galacz megmászása, nemcsak a természetbuvárban, hanem minden turistában is ellenállhatatlan vágyat ébreszt.

Amint a Borvölgyön feljebb haladunk, a különben is szűk völgy mind keskenyebbé lesz, sőt egy helyt annyira összehúzó, hogy a két átellenes szirtfal majdnem egymásra dől.

A sötét és bizarr szirttömegek, melyek szűk résén a nap csak gyér világot szór, a szirttörmellékek és kidült fák törzsei között örületes gyorsasággal bukdácsoló Izvor patak kábitó

moraja, a sötétzöld erdők magánya egy pillanatra megdöbbennek; de legott a gyönyörű békítő érzetét költik föl, a mivel eltelni alig tudunk.

— Ez az Ördögszoros! — szól kellő nyomatékkal fuvarosunk, mire megállítja lovait.

S hogy igazat szólt, azt egy jámbor német fölirat is, mely az egyik szirt falába van vájva, megerősíti.

Kocsinkról lészálltunk, hogy vázlatokat készítsünk s mialatt a munka javában folyt, egy öreg bányász tapadt hozzánk, ki e szép népregével kedveskedett:

— Régesrégén, mikor még e vidéken pogányok laktak, Radnán egy délczeg vitéz élt, ki erősen feltette magában, hogy kereszténnyé teszi az orszá-

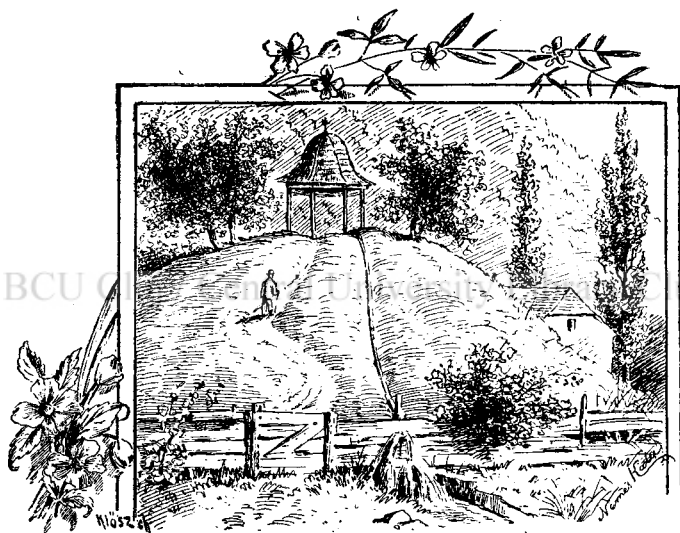
Borvölgyi fürdő.

got; de mert pénze nem volt annyi. hogy templomokat építtessen, aranyat ment keresni. Embereivel széltében, hoszában felkutatta a radnai hegyeket, de ólomnál egyebet sehol sem tudott találni. Egyszer amint ismét az Ünökő alatt bolyongott, egy fényes várkastély csillant szemeibe, melynek tornácán egy csodaszép hölgyet pillantott meg, ki fonogatva orsóját a mélységbe eregette. Hogy. hogy nem a szép hölgy, amint a délczeg ifjut meglátta, a mélységbe ejtette orsóját, mire a vitéz azonnal ott termett s az elejtett orsót felvette. Csak most vette észre, hogy az orsó karikája fénylő szinarany. „Milyen boldog vagy te — szól a vitéz, mikor az orsót a leánynak átadta — neked a mint látom bőven van aranyod, mig én hiába kutatok utána“. — „Jól van, szól nyájasan a hölgy, ha csak az a vágyad, hogy gazdaggá légy, akkor azzá teszek: de

soha sem szabad kilétem felől tudakozódnod“. — Ezzel a szemben levő szirtre mutatott s mire az ifju ámulásából magához tért, láthatlanná lett.

Az öreg itt kissé félbeszakította beszédét, aztán elővonta táskáját, hogy pipára gyujtson. Megelőztem és egy kubát nyujtottam neki, miből csakhamar vigan eregette a füstöt, majd ismét felvette a szót:

— A vitéz minden szolgáját magával vitte és furatni kezdé a hegyet, mely úgy ontá az aranyat, hogy alig birták haza czipelni. A deli vitéz most már naponta felkereste a csodaszép hölgyet, kinek örvendezve beszélt el, hogy milyen szép templomokat épített; de még mindig nem ismerte nevét. Ez na-

A dombháti fürdő főforrása.

gyon bántotta, míg végre elhatározta magában, hogy titkon neve és kiléte után tudakozódik. Egyszer csak aztán a hölgy egyik komornáját szép szóval körülvette, ki elmondotta, hogy urnője nem más, mint Izora, a hegyek tündére. A vitéz erre nagyon megdöbbsent és elszomorodott, mert tudta, hogy a kit szeret, az övé soha sem lehet. Az ördögök e közben, kik a harangszónak és tömjénfüstnek nagy ellenségei, összebeszéltek, hogy mindenuáron meggátolják a templomok építését, s mert tudták, hogy a vitéz a sok kincset a bányából veszi, egy éjjel a bányához vezető utat nagy szirtekkel zárták el. Másnap reggel a mint meglátta, hogy utja elvan zárva, úgy hívé, ezt a tündér tette haragjában, hogy utána tudakozódott, a miért búnak adta fejét s világgá ment.

A tündér meg azt hitte, hogy a vitéz hűtlenné vált; elhatározta tehát,

hogy fényes palotáját szétrombolja; de előbb kemény átkot mondott e bányákra, hogy azok többé ne teremjenek aranyat.

— Nos, — kérdém — hiszi, hogy az átkot beteljesedett?

Az öreg egyet csavart ősz szakálán s aztán oda veté:

— Hinnem kell, mert biz' itt ólomnál egyéb alig terem s a mint hallom, a kincstár még ráfizet e bányákra.

És ebben igaza volt, mivel a kincstár itt évenként mintegy ötezer forint deficittél dolgozik, minthogy az összes ólomtermelés értéke alig mulja felül a 15 ezer forintot, míg a kiadás 20 ezerezen felül jár.

Az Ördögstoroson át meredek kaptató vezet a bányákhoz. Előbb a zúzó- és tisztázóművekhez érünk, hol a munkások készséggel hozzák elének a finom „rézport“ s erősen biztatnak, hogy fogadjuk el, mert abban egy mákszemnyi arany sincs.

Már maga e telep hegyoldalba épített munkás kunyhóival festői látványt nyújt, vezetőnk is akad, ki készséggel megmutatja a zuzókat.

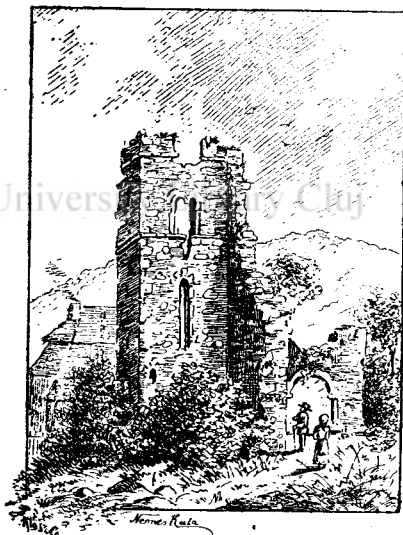
Ily kirándulásra a nyár szaka, midőn a nap teljes pompájában ragyog, legalkalmasabb; esős időben e hegyek mászásához valóságos heroszi elszántság kell, mivel még egy zuhogó eső is teljesen elegendő arra, hogy kedvünket lehűtse. Eső pedig itt majd mindennap csorog s ilyenkor a fellegek zenéje egész borzalmasságával csendül füleinkbe. Debreczeni Márton a *Kiövi csata* hősköltemény hírneves írója, ki művét itt írta, az ellenséges hadak viharos csattogásai

leírásakor az inspirációt ez égi háboruktól nyerhette, midőn lantját eképzenditi meg

..... C-ördíti újra Oleg vas
Lánczait, 'és e c-örgés borzasztó, valamint a
Háborgó ég menydörgése, mikor szakadatlan
Villámok hasogatják a mennykőtele felleg
Sziklát.....

Sorsunkat mi sem kerülhettük ki, mivel minden kedvező auspiczium daczára a zuhogó zápor bőrig áztatott.

A zuzókon felül 1000 méter magasságban tátognak az ólombánya

Az ó-radnai templom romjai.

tárnái, melyek egymással összeköttetésben állanak. A bányák öblei, melyeknek falait kénkova, fekete zink- és ólomfényle-tömbök borítják, a bányászmeccsek világánál tündéri látványt nyújtanak. Mindössze 800—1000 m.-mázsa ólom kerül ki innen évenként, melynek métermázsája 2 dgr. ezüstöt s némi aranyat tartalmaz, a mi ugyancsak kevés.

E vidék kiváló látogatottságának egyik fő okát a Kárpátok érdekes kiránduló pontjaiban találjuk fel. Ezek között első helyen áll a 2280 méter magas Űnökő, melyet 6 óra alatt megmászhatunk. Utunk kezdetben meredek oldalon, hatalmas fenyves között vezet, mignem 2 órai mászás után a kis pásztorokarámhoz érünk, honnan dús legelőkön haladunk feljebb, közben pihenőt tartva a hideg forrásoknál, melyek utolsóját ujjab 3 órai mászás után érjük el, hol az Űnökő csúcsa alatt megint pihenőt tarthatunk. Innen egy óra alatt az Űnökő szirtcsúcsára kapaszkodunk, honnan felséges kilátás nyílik a szomszédos és távoli hegységekre, sőt még a Mezősre is. A kilátás érdekességét, kellemét emeli a keleti oldalon felcsillanó kis *Lála-tó*, mely a csúcsonál 377 méterrel alantabb fekszik.

Az Űnökőre, valamint a közeli hegyekre tett kirándulások a geologusra és botanikusra egyaránt igen tanulságosak. Dús flórája messze földön ritkítja párját, sőt vannak növényfajok, melyek egyedül itt tenyésznek.

Az oláh-szt.-györgyi fürdő kutja.

Építészeti emlékünks mint ilyen méltó a megtekintésre. Általában Radna sokat hanyatlott s egykori fénye és gazdagságának nyomaira is alig ismerünk, pedig egykor,

A Korongis ugynevezett „kapu“ szirtje közelében 1500 mtr. magasban tenyészik a legszebb *havasi gyopár* (*Leontopodium alpinum*), melyet minden turista örömmel tűz kalapjára.

Általában Ó-Radna a hegyi kirándulások góczpontja, hol vezetőket és lovakat mindig kaphatunk. A falu-jellegű mezőváros magában kevés látnivalót nyújt; régi, végpusztulásnak indult románstíly temploma, melyről azt hiszik, hogy a tatárjáráskor 1242-ben dulatott szét, mindenesetre igen tisztos

mint a kelet közvetítő piacza s 40 ezer lakost számlált város, Erdélyben elsőrendű szerepet vitt.

A mulandóság sivár gondolatával ültem kocsira és ime, néhány perc múlva a viruló élet csalt mosolyt ajkaimra. Az utczákon tarka bokrétás ifjak, leányok tüntek szemeimbe. A fuvarosnak megállást intettem és egy egész bokréta szebbnél-szebb havasi virágot vásároltam össze. Örültem, szivemből örültem e virágoknak, melyek üde szirmai egy perczig elfeledtették, hogy ők a hervadás legtalálhatóbb jelképei.

Kocsink a Nagy-Szamos völgyén vigan robogott tova s rövid időn a Bethlen András gróf kies dombháti fürdője előtt állottunk meg, melynek savanyviz-forrása előre is felköltötte érdeklődésemet. E forrás 6—7 mtr magas dombtetőn buzog fel, mialatt feloldott mészföldet hoz felszínre. Csak így vált lehetővé, hogy e forrás évezreden át e dombot alkotta, melyhez hasonlót Korondon és O.-Szt.-Györgyön is láthatunk. A kőbe foglalt 10° R. forrás fölé gloriette van vonva, s ezzel szemben, a dombalatti térségen találjuk a 8 osztályu meleg és 2 osztályu hideg fürdőt, kissé feljebb pedig a Medvepatak völgyében épült Antonia fürdőhelyet.

Utunk e völgyen csinos román falvakon visz keresztül, melyek lakói Zichy D. gr. püspök bőkezűségéről sokat tudnak beszélni, különösen templomaikat árasztotta el adományaival s dicsekedve mutogatják a nagy ezüst gyertyatartókat, füstölőket és harangokat s bizony nem a jámbor oláhokon mulik, hogy e hús magyart szentté avassák.

Májeren tul O.-Szt.-György mellett egy szűk völgyben még egy negyedik fürdőbe is térhetünk; e fürdő egy részvény-társaság kezelése alatt áll s újabb időben sok czélszerű ujitáson ment át. Borviz-forrását, mely egy mésztuffa-domb oldalán fakad fel, részint ivásra, részint hideg és meleg fürdőre használják.

Kellemes benyomásokkal távoztam e szép vidékről; de egyszersmind azzal a reményvel, hogy azt mielőbb ismét felkeresem

A kalotaszegi és erdélyi magyarságról.

Irta: *Jankó János dr.*

II. A Kalotaszeg etnografiájáról.

Az eddigiekben elmondtam azokat az apró jeleneteket, melyek az anyag gyűjtésével voltak összekapcsolva, s melyek mindazokkal, melyeket felsorolnom időm megengedi, a legkedvesebb emlékek csoportját képezik. S ha az eddigiekben elmondtam önöknek azt, hogyan gyűjtöttük mi a néprajzi anyagot, engedjék meg most, hogy röviden rámutassak arra, mi mindent gyűjtöttünk.

Ha valamely faluba megérkeztünk, első dolgunk volt a határnevek összeírása, mert ez az etnografiai kutatások egyik legfontosabb és legérdekesebb feladata. Az összeírás abban a formában történt, amint az a nép ajkán él, mely minden földdarabnak, ároknak, rétnak, gödörnek, erdőnek, oldalnak, csúcsnak stb. külön nevet ad. Ez elnevezéseket a vizsgálat tárgyává tett 34 falu közül 28-ból gyűjtöttük össze, mely anyag mintegy másfélezer névből áll. Már ez anyag magában is igen becses; hogy positiv eredményekkel számoljak be, ennek az anyagnak alapján a katonai térkép bánffy-hunyadi lapjának 25 hibáját javítottam ki; ez anyag megvilágítja a nemzetiségi és részben a régi birtokjogi viszonyokat, ezek alapján mutathatom ki p. o., hogy a ma tiszta oláh *Derite* egykor tiszta magyar volt; ez anyag frissíti fel új elemekkel a földrajzi műszótárt, melyekből itt csak ezeket a szavakat említem fel: *mocsolya* a folyóviz mentén levő mocsarakra, *háporcos* a hepe-hupás talajra, *zordományos* a táj vadságára, *kovacsos* a nagy kövekkel beszórt helyekre, *az orr* köves, gazos, szirtos, tompa dombokra, a *veszett víz* a lefolyás nélküli vizekre, *csorgó* valamely oldalból kifakadó forrásra, *rogynás* az oly mocsaras helyekre, melyeken át sem gázolhatunk, stb. A határ-elnevezések elemzése azt mutatja, hogy azok nagy része geográfiai typosokat jelöl; sok elnevezés az állati élettől és növénytenyészet csoportjaitól, majd emberi foglalkozásoktól, világtájaktól, a határ különböző egymást követő felosztásától, egyes épületek vagy építményektől (p. o. az Akasztófa), utaktól, nemzetiségektől és jelzőktől származik. Vannak sajátos állandó végzetek, minők a szer, mál, áj, szél és láb, melyek használata szigorú geográfiai határok közé van ékelve s ezek alapján a Kalotaszeg három részre úgy osztható, hogy ez a felosztás a többi etnografiai jellemek helyi különbségeiben is megerősítést talál. A határ-elnevezések nemcsak a jelenlegi természeti viszonyokat világítják meg, hanem a mennyiben egyes elnevezések nem felelnek meg a mai viszonyoknak, s így csak a multból vehették eredetüket, a mult viszonyokra, a mult és jelen közti különbségre s az észlelhető különbségek kifejlődésének okaira is fényt derítenek. Ime p. o. a szőlő példája. A magyar Kalotaszeg minden egyes falujában van egy határrész, melyet a szőlőről neveztek, míg a 26 falu közül ma csak 7-ben terem szőlő; az ennek művelésére vonatkozó néphagyományokat összegyűjtvén, megállapítható, hogy a szőlőművelés az egész Kalotaszegen el vala terjedve, hogy a szőlőművelés csak az utolsó emberöltő alatt pusztult ki, hogy a szőlő kipusztulását más növényeknek hidegebb égalja eltűrő növények által való kiszorítása kísérte, hogy a tenyészeti élet eme változásaival párhuzamban a talaj is átalakult, elkarstosodott. A tények e sorozatát figyelembe véve, azok oki magyarázatául csak egyetlen feltevés kínálkozik, t. i. hogy a Kalotaszeg éghajlata akár az

erdőpusztítással, akár a középeurópai égaljnak az utolsó évtizedekben észlelt lehülésével kapcsolatban lassankint, de tetemesen megváltozott, meghidegült. A határ-elnevezésekhez fűzött mondákban, néphagyományokban is vannak analógiák, hasonlóságok, sőt egyformaságok, melyek a nép egységes eredetére engednek következtetni, s melyek, bár sok esetben bizonyos határig a történelmi igazság vagy legalább a valószínűség látszatát öltik fel, az etnográfus szemében néppszichológiai szempontból érdekesek. Így minden falu határában van egy hely, hol a néphit szerint pénz van elrejtve; a rejtett pénz meséjének kalotaszegi formája az, hogy volt egy falu, annak egy temploma, a falut az ellenség lerombolta, a nép a torony egyik harangjába tölté a falu kincseit, a másikkal letakarta azt, azután kútba eresztették és betemették a rossz idők elől. Ez különböző variánsokkal meg van majd minden faluban. A határnevekhez fűződő mondákban két nagy személy fordul elő, az egyik a Gyöngyös Györöfi, a másik a Tordalmán trónoló Lolló király. Tündér Ilona nyomára is akadtam. Emlegetik még a Nagy Zsófi leányt, a kit a mákói Ördöngösön akasztottak fel.

A határ-elnevezéseken kívül ugyancsak a topografiai elnevezések keretében összegyűjtöttem még a falu utczáinak, részeinek elnevezéseit és vizsgáltam a falvak fekvését. A terminológiából ha felemlitem az utcza, piac, sikátor, szoros, sor, ösvény és járó elnevezéseket, ha felemlitem azt, hogy ezeket vagy egy-egy nagy parasztsaládról, vagy arról a helyről szokták elnevezni, a honnan jön, vagy a hová megy és felemlitem még azt, hogy a főfelosztás mindig Alszeg és Felszeg szerint történik, a nép által ezekben követett elveket eléggé ismerttettem. Mint Kolozsvár hatását jegyzem még meg, hogy Mákón és Kőrösfőn a főutcát Hóstatáknak nevezik. A falvak fekvése pedig csak a hegyek közt élő magyarság ama sarkalatos törvényét erősíti meg, hogy a magyarság falvai egy-egy patak mellett, egy magasabb hegy lábánál, de mindenkor egy mélyebb völgy katlanában, annak lapályán fekszenek.

Kutatásaim második része a tárgyi etnografiára, vagyis az építkezés, ruházat és táplálkozásra vonatkozott. Eredeti magyar a régibb kalotaszegi ref. templomok építkezése. A torony alsó része faváz vala; ezen felül, a hol a harangok függöttek. deszka párkány vette körül a harangszobát, a deszkák hosszant álltak s alsó végük szintén ki vala csipkézve; a párkány legalább egy méter magas, négy szegeletéből egy-egy oszlop nyulik ki s az tartja a harangláb kúpját, mely először szélesen indult ki, aztán elkeskenyedett. Ennek a zindelyét a nép ismét kicsipkézte. Ilyen a M.-Kereki templom tornya is. A tornyot négy sarkában négy kis tornyocska disziti, melyet majd oláh, majd cseh, majd szász hatásnak tartanak; de hát meg van ez az Alföld tiszta magyar falvaiban is p. o. Biharm. nyugati határán Rábélyban, de még ha Priskosz

Rhetorra hivatkozhatom, Attila tanyájának sarkaiban is tornyocskák voltak, s így nem egészen jogosulatlan az a gondolatom, vajjon, ha ez más népeknél, p. o. az oláhnál is meg van, nem mindannyian közös forrásból merítették-e, s talán nem a byzanci művészet kincses házából vették-e e formákat kölcsön.

A templom belsejének diszítései közül legérdekesebbek és legmeglepőbbek a festmények. A menyezet kockákra van osztva s e kockák mindegyikében egy-egy külön önálló kép. A képeknek négy csoportjával találkozunk; az elsőben mértani kombinációju görbe vonalak vannak; a második növényekből, tulipán, szegfű, rózsza stb.-ből áll; a harmadik állatokat ábrázol, a megnevezéssel együtt; a negyedik bibliai jeleneteket érzékit meg. A mily ügyes az első kettőben, ép oly torzképet ad a harmadikban és éktelenségeket a negyedikben. Mintha csak a török regények illusztrációi volnának! Az állatok felismerésére csakugyan szükséges a név odairása is. Kettőt azonban meg kell jegyeznünk, hogy sok függ a mestertől és hogy még több a kortól. Soha sem felejttem el annak az öt padnak a festményeit, melyeket a daróczi templomban láttam 1687-től 1701-ig terjedő időkből s ha visszaemlékezem a tulipán, rózsza és szegfű ama színei összeválogatásában oly szolid, csoportosításában oly izléses, munkájának kivitelében oly nemes és tiszta alakokra, s melléjük állítom a XVIII. századnak vagy husz templomából való festményeit, arra a meggyőződésre kell jutnom, hogy a templomfestészet ez az ága a XVII. században élte virágát, akkor fejleszté ki a magyar diszitő styl legszebb pompáját, míg a XVIII.-ban már hanyatlásnak indult és tulzásaival elkorcsosult. Hogy a XVIII. század nagy festője, ki majd minden kalotaszegi templom menyezetét renoválta vagy újra festette, csak utánzott, azt a két kor képeinek összehasonlítása bizonyítja legjobban. Eleinte Kolozsvári Asztalos Umling Lőrincz megelegetett az utánzással és első művein csakis a mértani és virágdiszt alkalmazta: de később mintha ezek változataiba kimerült volna, körébe vonta az állatokat és még később a bibliai jeleneteket. Az összehasonlító kutatások általában azt bizonyítják, hogy a mult század negyvenes éveiben a tiszta tulipános formákat utánozta csak, az ötvenes évek munkáiban lépett fel az állatvilág, a hatvanas években és azon tul ezeket már bibliai képek torzjaival is összevegyíté. Ugy látszik, a mult század derekán ő és fia mintegy monopolizálta e festészetet a Kalotaszegen, mert az ő kezük munkájára akadunk mindenütt, névleg Bánffy-Hunyadon, Magyaró-Kerekén, Damoson, Jákótelkén, Magyar-Gyerő-Vásárhelyen, Kis-Kapuson, Darócson, Magyar-Bikalon, Farnoson, Nagy Petrin, Kis-Petrin, Sztánán, míg kortársat egyet sem találunk; egyetlen elődje a XVII. század végéről névleg ismeretlen, az őt követőkből is csak Simon Györgyöt ismerjük Bogártelke templomából 1794-ből. Umlingék festészetét az idő nem javította,

mind nagyobb tulzásokba estek s a XVII. század nemes és tiszta magyar képeit a XVIII. században sokszor otromba éktelenségek váltották fel.

Ennek természetes eredménye lett, hogy az a nép, mely ama nemes izlésű formákat megteremtette, mikor azokat a művész kezében elkorcsosulni látta, maga is elfordult tőlök, s így történt, hogy a mult század végén e képek kimentek a divatból, az azóta épült templomok mennyezetét nem ékteleníték el azokkal. Így juttatták Umlingék tönkre a templom-festészetnek egy a XVII. században valóban gyönyörű ágát s miért? mert szász eredetüknél fogva nem volt még művészi érzékük a magyar formákhoz, s azokat egyhangunak találván (holott kimerithetlenek formai gazdagságukban), bizarr dolgokkal akartak a magyar izlésnek kedvezni; de éppen azért a régi templom-festészet maradványait a daróczi templom öt padjáról és a bikáli templom menyezetéről minél előbb meg kell menteni akár fényképezés által, akár lerajzolás vagy lefestés által.

A tárgyi etnografia többi fejezetéről itt csak röviden szólhatok. A ház felépítésével és a csüfűfedéssel kapcsolatos kalákákat nem írom le, önök közül bizonyára sokan nemcsak ismerik azt, de részt is vettek benne. A ház berendezését illetőleg pedig kérem önöket, emlékezzenek vissza az 1885-iki kiállítás ama diszes kalotaszegi szobájára, melyet *Gyarmathy Zsigáné* ő nagysága állított össze igen hiven. Nekem ugyan, mint etnográfusnak, minden egyes butor és eszközdarabot külön le kellett írnom, de e részletes leírásoknak itt helye nincs. A hölgyeket kiválóan érdekelné a kalotaszegi konyha, melynek mintegy 40 ételét nemcsak névleg irtam le, hanem készítési módját is részleteztem, de ebben is meg kell elégednem a könyvemre való utalással. A ruházat is sok érdekeset nyújt a Kalotaszegen; kezdve a vászon előállításától, kikészítésétől megfodrosításáig és felhasználásáig. A kalotaszegi nők és férfiak Kolozsvár piaczn minden héten megfordulnak s így ez felment a részletezés alól. Különbén a női ruházatot, melynek egy etnogr. gyűjteményem számára készült példányát szerencsés vagyok itt bemutatni, a Vasárnapi Ujság egyik utolsó számában leirtam. A férfi ruházatból csak egyet említek fel, és ez a farszjú. A szjú hosszu, az ember derekát kétszer is körül éri; felcsatolási módja olyan, hogy egyszer a derékhoz szorítva a harisnyát, a használatlan s rendesen hosszabb darabot hátul bőven eresztik, hogy a fart is körülérje s végét elől bedugják; innen vette a *farsziju* elnevezést. Ezt különben nyáron át is viselik, különösen vasárnapon és ünnepeken. A farszjú különben egy régi divat maradéka; az öregek maig is viselik az 1—1½ arasz széles *gyűszűszijat* (gyűszűszij), mely hatalmas bőrövbén tartják a gyufát, a pápaszemet, a bicskát meg a pénzt. Ez a gyűszűszij, a mit minden magyarországi hegylakó nép visel, emlékeztető jele annak, hogy a magyarság a Kalotaszegen régen sokkal nagyobb területet

lakott, a hegyekben is élt, míg ma a völgyek fenekére zsugorodott össze, a hol tisztán földmivelő életet él, mely foglalkozásnál pedig a gyűszősíjra nemcsak szükség nincsen, de teljesen alkalmatlan. Végül a mi diszítés a ruházaton van, a híres kalotaszegi varrottast mindannyian jól ismerik, hiszen szépsége folytán a trónig elhatott, formáit pedig a *Pentsy* és *Szentgyörgyi* szerkesztésében levő *Kalotaszegi Varrottas Album* tette népszerűvé és közkedveltségüvé. És ezek után áttérhetek egy sokkal nehezebb fejezetre a családi etnografiára.

Míg a nemesi családok történetét a geneologia állítja egybe, a parasztcsaládokéval eddig vajmi keveset foglalkoztak, ámbar ezek képezik a lakosság zömét; de ha a történelem ki is tér előlük, az etnografia nem teheti azt, multhatatlanul vizsgálnia kell, ha már csak a nép egységességének megállapíthatása céljából is. Ámde a parasztság történelméről vajmi kevés a hiteles adat, a néphagyomány bizonytalan értékű s így önálló kutatások talajára kellett lépnem, melyben még csak minta sem állott előttem. Munkámat azzal kezdtem, hogy a bejárt 34 falu közül 27-ből összeirtam a családneveket és hogy ez egyes neveket a különböző falvakban hány család képviseli. Így a 27 faluból 244 név került ki, még pedig nem kevesebb mint 3539 családdal.

Már maguk a családnevek is igen sok érdekeset mondanak. Bár nem tudjuk, hogy és mikor kapták ez ősi parasztcsaládok neveiket, de némely esetben legalább arra felelhetünk, hogy miért honnan kapták. A nevek egy csoportja helynév, kétségtelen, hogy e nevet nem kapják a parasztcsaládok, ha valamikor őseik nem oda valók voltak. E helynevek megmutatják milyen az a kör, melyből egyes lakossági elemek a Kalotaszegbe szivárogtak. A családnevek másik csoportja keresztnevekből áll, így Ábrahám, Albert, Ambrus stb., harmadik része nemzetiségi jelentésű, mely bizonyára nem ragad a parasztcsaládokra, ha nem abból a nemzetiségből való, vagy legalább, ha ősei nem éltek valamikor ama nemzetiség között. Egy következő csoport oly neveket foglal magában, melyek az emberi foglalkozások köréből merítvék s vagy magát a mesterséget, hivatalt, tisztséget, vagy az ezekkel járó valamely eszközt, tárgyat jelölik. Végül egy csoport tulajdonnévileg használt jelzón kívül marad egy kis csoport név, melynek jelentését nem ismerem.

Ha a táblázatokban a neveknek megfelelő családok számviszonyait tekintjük, meglep, hogy a nevek egy nagy mennyiséget, szám szerint 64-et (26·2%) csak egyetlen egy család képviseli. Ezeket az egyes családokat kiháló kalotaszegi családoknak vagy azok maradványainak nem tarthatjuk, mert egy részüknek neve idegen hangzású, más részüké származási helyüket vagy nemzetiségi viszonyaikat árulja el, nem tekintve azt, hogy e nevek leányágon sem mutathatók ki a családkönyvek alapján. Ezek tehát egészen új települési családok, melyek

jövője talán rövid életű, de a melyek pár emberöltő után talán virágzó kalotaszegi családokká is fejlődhetnek. Ezzel szemben vannak nagy nevek, minő a Kovácsé 273 családdal, a Bálinté 128, Vincze 119, Gál 119 és Varga 109 családdal.

Ha már most egy vagy több faluban ugyanazt a nevet több család is viseli, a mennyiben az anyag nagy tömegénél fogva írott hagyományok hiányában esetenként meg nem állapítható, általában véve feltehetjük, hogy eme azonos nevű családok között távolabbi, vagy közelebbi rokonság áll, ha azt az illető családok nem is tudják vagy vallják, és hogy ezek valamikor egy közös törzsből származtak le. Ha egy terület néhány falujában ugyanazonnevű családokat találunk, de már a szomszédos területeken e név képviselőivel sehol sem találkozunk, ez csak megerősíti az ugyanazon nevű családok rokonsági kapcsolatára való feltevésünket. Eme feltevéssel kapcsolatos ama másik, hogy minél nagyobb valamely család, annál régebben él a Kalotaszegen; mert ha ujonnan betelepült, hogy szaporodhatott volna el annyira, mint p. o. a Bálint név, melyet a vizsgált 27 falu közül 11-ben 128 család, vagy a Kovács, melyet 15 faluban 273 család képvisel. E relativ mértékkel azonban meg kell elégednünk, még csak megközelítőleg, emberöltőkben sem fejezhetjük ki a családok régiségét; a templomfeliratok, meg a régi anyakönyvek 100 - 150 évnél nem régiek, ennél a 2-3 emberöltőnél pedig a nagyobb családok jóval régiek. Kétségek kívül sok függ a terjeszkedési erélytől s ezzel kapcsolatosan a keverődés lehetőségének fokozásától, még pedig nemcsak a szaporodást, hanem a rajok kibocsátását is tekintve. A lüktetőbb szaporodási képesség természetesen a terjeszkedési erélyt fokozza; e jelenség előttünk kifejezést nyer abban, hogy egy nevet több faluban több család képvisel. A terjeszkedésnek meg vannak a maga okai és irányai; legyen az ok akár a házasság, akár a kenyérkereset, az irányokat általánosságban nagy alaptörvények szabják meg, mint akár a népvándorlások útjait. Végül harmadik feltevésünk az, hogy az a hely, melyen egy család zöme él, annak a családnak ősi fészket is képezi. Tudjuk jól, hogy sok népáramlási jelenség kivételt tesz ez alól egyes falvaknál s ép azért ezt nem is annyira ezeknél egyenként, mint inkább a Kalotaszeg három területénél általánosságban kívánjuk vizsgálni, bár még ez utóbbi esetben is van kivétel. Előttünk a Deritei család példája; ma csak 9 család él belőle Türen; tudjuk, a mit a név is elárul, de meg a történelem is bizonyít, hogy ezek Deritéből valók. Ime egy felszegi család, mely a Felszegről eltűnt, s most folytatja életét a kolozsvári átmeneti vidéken. Ma 9 családból áll s ha 100 év múlva 30 családból fog állani, ki fogja mondhatni, hogy azok nem az átmeneti vidékről való családok? csakhogy egykor a Felszegről szakadtak ide. Hasonlóképen

kalotaszeginek mondjuk p. o. a Szilágyi családot, melyet az átmeneti területen 25, az Alszezen 19 család képvisel, bár már nevéből tudjuk, hogy az egykor a Szilágyáságból szakadt ki ide. Viszont a Barta névből 31 család él az Alszeg 5 falujában s csak 2 a Felszeg 1 falujában és ha e családról tudnók, hogy az egykor a Felszegről szakadt ki, még akkor is ki ne tekintené ma már ezeket alszezi családoknak.

Hogyan került e népesség és mikor a Kalotaszegre, láttuk az előzőkben, hogy ki alig mutathatjuk, mindössze azokról az áramlási mozgalmakról és irányokról adhatunk némi csekély tájékoztatást, melyek az ősi lakosság felfrissítéséhez járultak s mely elemeket a magukkal hozott vagy rájuk ragadt helynevekről ismerünk föl. Sokkal jobban megvilágíthatjuk azokat a mozgalmakat, melyek a Kalotaszeg határain belől akár egyik- másik hely tulnépesedése, akár házasságok következtében mennek végbe. Mellőzve az u. n. vándorjelenségeket, vagyis a csak egy család által képviselt neveket, kiindulva ama hármass feltevésből, hogy az ugyanazon nevű családok rokonok, hogy a nagyobb parasztcsaládok régiek a Kalotaszegen és hogy a hol egy család zöme él, az a terület a családnak ősi fészket képezi, pontosan meg tudjuk állapítani a Kalotaszeg három részének lakossági elemeit és ki tudjuk mutatni e területek lakosságának végüléki fokozatát.

Az általam végrehajtott, de részleteiben itt nem közölhető elemzésekből kitünik, hogy az egyes területek lakossága nyolcz elemből áll, vegyük például a Felszeget; ennek lakossága áll 1. tisztán a Felszezen élő családokból; 2. felszezi eredetű, de kisebbségében az Alszezen is elterjedt családokból; 3. felszezi eredetű, de az Átmeneten is elterjedt családokból; 4. felszezi eredetű, de az Alszezen is, Átmeneten is elterjedt családokból; 5. alszezi eredetű, de az Alszezen kívül még csak a Felszezen elterjedt családokból; 6. alszezi eredetű, de a Felszezen is, Átmeneten is elterjedt családokból; 7. átmeneti eredetű, de az Átmeneten kívül még csak a Felszezen elterjedt családokból; 8. átmeneti eredetű, de az Alszezen is, Felszezen is elterjedt családokból.

Szám szerint végezve el a Kalotaszeg három geografiailag elkülönülő részének ily alapu elemzését, a végeredményekből látjuk, hogy Kalotaszeg magyar népessége három meglehetősen izolált szigetre oszlik, s a számításba vett 3455 családnak csak 20 %-a az, vagyis 713 család, mely a három terület közt az érintkezést, a kapcsolatot képezi részint két-két, részint mindhárom területrész összefüzése által. Látjuk továbbá, hogy lakosságában legtisztább, legrégebb a Felszeg, melynek lakosságából 86 % felszezi eredetű s csak 14 % származék; ellenben legtöbb idegen elemet tartalmaz az Alszeg, melynek családjaiból csak 67 % alszezi eredetű s 33 % származék. Az Átmenetben 21 %

az idegen elem. De a Felszeg nemcsak lakosságának tisztaságát őrzi meg, hanem elől áll a rajkibocsátásban is; mert összes lakosságának megfelelő 24 % felszegi eredetű lélek lakik a Kalotaszeg másik két területén; míg az Átmenet rajjai a lakosság 22 % -át, az Alszeg rajjai csak a lakosság 9 % -át bocsátották ki. Ehhez járul még az is, hogy a Felszeg, mely legtöbb rajt bocsát ki, a legkevesebbet vesz magába; míg a Felszegbe csak 14 % nyomult be, addig az Átmenetbe 21 %, az Alszegbe 33 %. Mindezek azt bizonyítják, hogy míg egyrészt a Felszeg lakossága a legtisztább, a legkevésbé keveredett, másrészt, miután a rajokban kibocsátott emberanyaga jóval túlhaladja a rajokban magába fogadott emberanyagot, a mi csak úgy lehetséges, ha a rajok kibocsátása által támadt hiányt önmagából fedezheti, szaporodásában a legerőteljesebb s terjeszkedési erélyében a leghatalmasabb. A terjeszkedési erély fokozatában második helyen az Átmenet, harmadikon az Alszeg áll.

Minden kalotaszegi embernek kereszt névén kívül van vagy egy mellékneve, vagy egy gunyveve. Természetes következménye ez a kalotaszegi családok szoros összetartásának; nem csoda, ha egy faluban p. o. M.-G.-Monostoron 5 név (Kovács, Sinkó, Imre, Bogdán, Török) mintegy 100 családot s így több mint 500 lelket számlál, hogy ezek megkülönböztetésére segítségül mellék- vagy gunyveveket kell használnia. A legközönségesebb eset az, mikor a gyermek az atya vevetéknevét is felveszi; sok melléknév származik továbbá a katonaéletből; mások ismét a foglalkozásból eredtek, még pedig vagy a maga, vagy valamelyik férfi, sőt női ősének foglalkozásából; némely családokat származási helyükről vett mellékneven ismernek; a melléknevek egy kis csoportját az oláhos végzet jellemzi; kevés a történelmi reminiscencia, valamint a nemzetiségekről vett melléknevek sorozata sem bő; gyakran a gunyos jelzőket használják melléknevekül; vannak aztán állat- és növénynevekről, színekről, egyes tárgyakról stb. Ezek összegyűjtését szintén feladatomból tekintetem s gyűjteményem csaknem 400 ily nevet tartalmaz.

A családi etnografia következő három fejezete a keresztelés, a házasság és temetkezés szokásaival foglalkozik. Természetesen ezeket sem részletezem, hanem elmondom mindegyikből, mi a legjellemzőbb a Kalotaszegre nézve s mi legfontosab az etnografiában. A keresztelésnek a Kalotaszegen egy-két nap alatt meg kell történni, mert különben a gyermek a roszaké (vagyis boszorkányoké) lesz. A lakodalomban két sajátos szokás van, az egyik az, hogy a menyasszony a templomból az eskü letétele és az áldás vétele után kifut, a másik az, hogy a fiatal férjet a nászéjszaka után legénytársai létrára kötve a kutba, vagy ha patak van, annak vizébe eresztik le fejfelé, s ott tartják mindaddig, míg a fiatal feleség azt nem kiáltja: „N. N. az én uram,

ne vessék a kutba!" Én e szokásban a házasság consumatióinak elismerését és közhirre vételét látom. — A temetkezési szokásoknál a temető az, mi különös figyelmet érdemel. A fejfáknak sajátos typusa van itt egy kis téren a Fel-szezen, a csillagfűzér, mely egy gömb, egy csillag és egy tulipán egymásra illesztéséből áll, s mely kicsinyített példányokban ott van gyakran a ház zsupján, az utczaajtó csucsán, a leveles kapu középfájának végén és még a téznsola vagy készség hegyén is. A másik elterjedtebb typus egyszerűbb arasznyi széles négyszögletes faczölöpből áll, melynek felső végén az oldal-lemezbe párkányszerű csipkés bevágás van, hogy az alatta levő vésett írást az esőtől lehetőleg védje. A harmadik modern typus széles és magas köemlékekből áll ketté osztott mezővel, mert a sirba rendesen kettőt vagy néha hármat is temetnek, egyet középre, kettőt két oldal padmalyba. A temető egy sajátosága még a háromágu fa, melyet a sir lábához dugott testvivő fa végibe tűznek télen toll, nyáron virágdisszsel a fiatalok sirjaira koszoru helyett.

A családi etnografiát, mely az embert csaknem egész pályafutásán keresztül kíséri, az ünnepi etnografia követi az egyes ünnepi szokások leírásával. A már többször említett *Kalotaszeg* című kis lap e szokások közül a legérdekesebbet a karácsonyi bejáró legényeket részletesen ismertette *Czucz* János tollából s így megelégszem az arra való utalással. A többi apróbb ünnepi szokások szintén sok érdekeset mutatnak fel, de részletes leírás itt czélom nem lehet.

Végül az én munkámat a nép babonás hiedelmeinek összegyűjtése fejezi be. A babonákról szóló eme fejezetet közölte az *Etnografia* című folyóirat és nyomán a *Kolozsvár* című lap s így ezt eléggé ismertnek tekinthetem. Itt csak egy párhuzamot akarok felemlíteni, mely azóta jutott tudomásomra. Az egyik arra a hitre vonatkozik, hogy a földet egy czethal tartja, s a mikor ez egyik oldaláról a másikra fordul, akkor földrengés van; a másik az a hit, hogy mikor napfogyatkozás van, egy sárkány eszi meg a napot. E két hit, melyet a *Kalotaszeg* minden falujában feljegyeztem s így a *Kalotaszeg* ősi tulajdonául tekinthető, *Lóczy* Lajos szerint, a ki négy évet töltött Khinában, teljesen azonos formában van meg a khinai néphitben is. Szegény *Podhorszhy*, hogy erről az adatról már hirt nem kaphatott.

A tudomány érdekében szükségesnek tartottam a magam részéről az utazás folyamán lehetőleg sok vázlat és fénykép felvétel készítését, melyeket könyvemben is lehetőleg bőven használok fel. A mellékletet képező táblák közül az első kalotaszegi férfi typusokat mutat be, a második pedig női typusokat. Rendkívül erős és jellemző vonásaik az első szempillantásra feltűnnek Bemuta-

tom képekben a templom-építkezést, a leveles kaput, az utca-ajtó kétféle díszítését, a temetőben található gombfa-typusokat, a kerítések díszítő kivágásait, a tornáczoszlopok általánosan elterjedt legfőbb alakjait és a régi oszlopkötéseket. Ezek egy-egy levonatát már itt is bemutathatom. A többi táblák, melyek a házi eszközöket és a ruházatot fogják ábrázolni, most vannak munka alatt. Czuczsa barátom a vázlatok készítésében sokat segített; a rajzokat atyám készítette.

Ime röviden tudományos vizsgálataink rövid összefoglalása. Ez az az anyag váza, melyet az uton egybegyűjtöttünk, nagy áldozatok árán össze is állítottunk. Csak anyag minden következtetés nélkül. Anyag, mely csaknem 20,000 (17964) magyar emberre vonatkozik, kik 34 faluban laknak, melyek minden megszakítás nélkül csatlakoznak egymáshoz s egy egységes népszízetet képeznek, míg a többi, tárgyalásunk keretébe bele nem vont magyarság az oláhság zömébe szízetenkint szétszórvá terjeszkedett el, a mint erről mindenki meggyőződik, a ki egy pillantást vet Erdély nyelvi térképére.

A könyvemben nyújtott részletes leírásban meg kell elégednem az anyag rendszeres összeállításával. Érzem, hogy munkámban a főhiba az összehasonlítás teljes hiánya, de ez nem az én hibám. A magyar irodalomban a magyar nép egyetlen töredékére sem találtam oly részletes leírást, mint a minő az enyém, melyet még így sem tartok teljesen kimerítőnek. Ha majd több hasonló irányu és terjedelmű munka fog előttünk feküdni, kezdhetjük meg csak gyümölcsöztetően az összehasonlítás fáradságos és minden részletre szükségképen kiterjeszkedő munkáját. Ép azért következetesen megmaradok az anyaggyűjtő feladatánál s ha egyrészt távol tartom magamat az összehasonlításoktól, óvakodom másrészt a következtetésektől, melyek alapjául kizárólagosan az összehasonlítást ismerem el.

A Szent-Anna-tó.

Irta: Gyárfás Győző.

Székely fürdők gyöngyét, Tusnád-fürdőt nem hiába nevezték el *Székely Tátrafüred*-nek. Ha a Tátra-hegység méreteivel büszkélkedhetnék a kettős hegyláncz, hol az Olt folyó Csikmegyéből lezuhan Háromszék megyébe: Tusnád-nak fejlődése is óriási méretekkel rohanna előre; nem tartana *lépést*, hanem *megelőzné* sok más társát.

Magának a fürdőnek egészen hegyi jellegű, egészséges fekvésén kívül, melyet gyönyörűségessé tesz az alatta törtető Olt folyó: a kirándulások egész rendszerét intézheti innen az állandó fürdővendég épp úgy, mint a turista,

kinek erősen feltett szándéka megismerni hazáját, ha Magyarország fia, vagy az idegen szép országot, ha idegenből jött, hogy vidéket lásson, népet és szokásokat tanulmányozzon. Tusnádról a kitarító járó-kelő ellátogathat felfelé a Csik térségére, lefelé Háromszék rónájára s közben számos pont érdemi

meg, hogy egy-egy kitérővel tegye változatossá turját. A jobbparti hegység, a Hargita előnyulványa, csak úgy kinnálja hol kopasz sziklacsucseit, hol erdős gerinceit, mint a balparti hegyláncz: az ugynevezett *Szent-Anna-vagy Bűdös-hegység*.

A legkedvesebb kiránduló helyek közé tartozik bizonyára a *Szent-Anna-tó*.

Mondák, mesék, legendák maradtak fenn ősi idők-ből keletkezése és a tóhoz fűzött képzelt események felől. Mert magas hegyektől környezetben, a hegytölcserben felcsillámló víztükör mindenestre eléggé *meglepő* volt arra, hogy *különösnek* tartassék s a természeti szépség gyakorolta pillanatban, mindig fogamzik poétikus gondolat [még a nagyvilág fiában is, annál inkább az egyszerű pásztorban és a csöndes falvak lakóiban, kiknél a *csodás* dolog már *kész magyarázatát* hordja magában.

Hogy a Szent-Anna-tónak turistai rövid leírását adjuk, föl kell említenünk minden oldalról a *hozzájuthatást*.

Csikmegeye határában pihen a *tengerszem*; de közvetlen közelségében

Szent-Anna-tó.

Háromszékmegye határának, úgy, hogy a háromszéki, *bükszádi* ember is just formál hozzá.

Sepsi-Szentgyörgyről, vagy általában az Olt alsó vidékéről jövet, *Bükszádról* közelíthetjük meg legkönnyebben. Merész s fáradságtól vissza nem riadó gyaloglók egyenesen a *Tóbércze* felé irányítják a menetelt. Kényelmesebb a bükszád-büdösi törvényhatósági uton haladni két-három kilométert s a *balra* kiágazó s elégsé enyhe emelkedésű erdei utak egyikén közelíteni meg a célt.

Báldányos-Füredről (torjai „Büdös“) jövet szintén itt kell, hogy ki-térjünk a kényelmes kocsutból.

Tusnád-füredről is két úton juthatunk a *tenegerszemű* tóhoz. A fürdő *alsó* végén, közvetlenül a *Bánffy-villa mögött* indul kifelé egy ösvény, mely majd szeliden, majd merészen emelkedve, erdőség közepette kanyarog felfelé a Komlós árok fejeére, hol leégett erdőnek csonkjai meredeznek sűrű tömegben, mint egy tultömött temető *kopjafái*. (A faragott fejfákat így nevezi ma is a székely. *)

Ezen az ösvényen emelkedve, lassanként láthatóvá lesznek *Erdővidéknek* falvai, a *háromszéki* síkság egy része és a *Feketügy-völgynek* Kézdi-Vásárhelyen tul eső öble.

Turistai szempontból talán még háládatosabb a másik ösvényt választani, mely a *Ludmilla-tetőről* vezet odább. Egyik kedvenc sétahelye ez Tusnád-fürdő közönségének. A magas hegláncz előugró nyulványán kicsi pavillon áll a csucson, honnan az Olt-völgyre és az átellenes hegységre különösen a reggeli kilátás, a színváltozatoknál fogva is elbájoló. Az erdő fenyvese között folytonosan emelkedik utunk. Megragadó képek tűnnek elő, a hol a fák sűrűségét egy-egy nyílás néhol megszakítja. Ki-kibukkan ilyenkor — mint látócsőből — Csikmegye térsége, sűrűn fekvő falvak tornyaival. Juniusi melegben hűsítőül mosolyog az ösvény szélén az erdei eper, melyről közeledtünkre császármadár csoport sikoltva röpren fel.

Az ösvény kövesedni kezd; majd egészen lépcsős jelleget ölt, trachit-tömbökből alkotott lépcsőzetté válik. Az erupezió-szülte kőzet darabjain csiszolás, horzsolás vehető észre: jégár okozta idomitás, miként ezt a *gletscherek morénái* bizonyítják. Magasabbra jutván, két hegykup között levő öblös nyeregben vagyunk. A baloldali kopár, sziklás csucrot a székely „*Vártetej*“-nek nevezi. S ha nem kimélünk egy kis fáradságot s megkerüljük a megmászhatatlan meredek sziklafalat, melyen csak torz-fenyű és satnya nyir bir megkapaszkodni: egy negyedórai kitérőnk bőven jutalmazva lesz. Mert, ime: valaha

*) L. Arany *Szondy két apródja*: „Két ifju térdel s kezökben a laut, a *kopja* tövén, mint ha volna feszület“

kocsival is járható *szerpentin-utba* tértünk bele, melynek *kezdeté* valahol odalenni *Tusnád falu* mellett lehetett. A lapos hegytetőn egy őskori várnak akadunk terjedelmes nyomaira. Látszik a *bejárat* bástya-alapja, az omladék a z *ellyptikus körfal* mentén, mely közel harmadfélezer négyszögméternyi tért határolt, eléggé nagyot arra, hogy sok ember, talán egész községek lakossága találjon ott védelmet dúló ellenség irtó vése ellen. S a *csiki „Bálványos vár“* sokkal terjedelmesebb védőmű lehetett, mint a *torjai „Bálványos vár“*, miként ezt vizsgálódásaink kétségtelenné tették. A várhegy plateauján dusvizű források fakadnak, mocsarat képezve kellő lefolyás híján -- a hegy *tetőjén*. A várhegy-

Bálványosvár.

ről élvezett kilátás, az archeologiai érdekességen kívül is jutalmazó, különösen az északi *Kyklopsz-falról* tekintve le Csikmegye napsugaras térségére.

De czélunk a *Szent-Anna tó*.

A várhegyről a hegyerinczre leereszkedve, puha gyepen érünk az imént odahagyott ösvényre, mely a *Nagy-Csomád* és az *Alvég-Szurdok teteje* között levő hegycsucsok között vezet fölfelé, mignem a közben csatlakozó hegység csucsait látjuk magunk előtt. Itt egyesül a két ut, mely Tusnádról vezet ideig. A *Szent-Anna-tó krátere fölött állunk*. Mint csucsra állított kup mélyed le a talaj; de álláspontunkból, az erdőség miatt még nem láthatjuk a tó tükrét.

Azonban néhány lépésel alább egy hullámot vet a lejtő, s a mélységből felcsillanva, előttünk ragyog a Szent-Anna tó búbájós képe.

A fenyőfa sötét keretet képez körülte. A zöldnek ebből az erős nuanceból nyárfák, bükkök és nyirfák válnak ki az előtérben; de nem képesek ellensúlyozni a lazurtükröknek kiváló ragyogását, a mint szellő-rebbenés közben fódrot vet a hullám s a természet hatalmas tényezője: a *mozgás* oda kényseríti a látó szervek összes figyelmét.

Ellenállhatatlan vágy lepi meg a nézőt és vonva-vonzza lefelé, hogy közvetlen-közélebről lássa meg a tükröt, tükröben a képet; hallhassa a hullám csobbanását és járhasson köröskörül a puha mohától ruganyos tópartján. Idáig másfél óra alatt jöttünk Tusnád-fürdőről szép türelmesen.

De innen meglátva vágyunk tárgyát, tapasztalat szerint a legtöbb turistát elhagyja a *festina lente* axiómája s a kerülő, de aránylag kényelmes utat odahagyva, *rohan* lefelé valamelyik csapáson, a sűrű erdőn keresztül, meredek hegyoldalon alá, mint a gyermek a szívárvány után, hogy annál gyorsabban célélhoz jusson.

Pedig a visszatérésre is kell ám gondolni, erőfecsérlés a sietség veszélyes utakon. Az ösvény különben is erdei uttá változott, mely a *Nagy-Csomád* oldalán kanyarodik lefelé, s kár volna odahagyni. Annál inkább, mert most tűnik fel kelet felől a *Mohos*, egy lépmező apró tócsákkal, mely valamikor szintén olyan tükrő-tó lehetett, míg be nem folyta a hinár, el nem lepte az iszalag, folyton vastagabb kérget vonva föléje, melyben aztán gyökeret vert az erdei fenyő. De az ingovány közben-közben megmaradt s rálépni veszélyes, mert mély lép rejlik alatta.

A két medence között elvonuló gerinczről ereszkedünk le a tóhoz. Tíz percz alatt a parti trachitra léphetsz s bele mélyedhet tekinteted a kristálytisza vízbe.

Kegyetlen *Upornak*, Bálványosvár urának dolyfe sugalta volt, hogy különb fogatot mutasson be, mint az a hatlovas hintó, melylyel egyik pajtása hozzárobogott látogatásra. Hat válogatott szép leányt fogatott kocsija elé a gőgös; de a *fogat* nem akart *indítani*. Ostora sujtó csapására kiserkent szép *Anna* hónyakán a piros vér. — Istent hívta segítségül a szegény leány. S ime: iszonyu mennydörgés és csattogó mennykőhullás között elsülyedt a büszke vár, le a semmiségbe, a föld alá s örvénylő hullámok támadtak helyén. Hat fehér hattyu uszott csak ki sértetlenül partjára, a hol hat szép leánynya változott vissza s szép Annát szentté kanonizálta a monda

Tartották is hosszasan a bucsukat minden évben szent Anna tiszteletére,

mignem Kovács püspök jónak látta eltítani a vallásos zarándokolást, mely igen sok bevett fejet és nem istenes dolgokat eredményezett.

A szent Anna által épített kápolna harangjához is fűződik a tónak egy regéje, melyet Jókai után csak ismételni lehetne. A budapesti operában a *Vióra* balett bizonyára nagy vonzóerővel bír Székelyföldet járó turistákra; abban szerepelnek a Szent-Anna-tó tündérei.

A geológok kevésbé poétikus módon származtatják Szent-Anna-tavát. Tűzhányó volt a helyén s az lökte ki körülötte azokat a hegyeket is. A *Táczatetőt*, a *Komlóstetejt*, *Alvég-Szurdok tetejét*, *Nagy- és Kis-Csomádot*, *Nagy-Haram* bérczét s az egész *Büdös* hegységet ez a földalatti izzó tűz főzte. A túlságos tüzelés miatt aztán egy gondatlan pillanatban kifutott a kotyvaszték s meghűlve lett belőle *trachyt*.

Ott a parton még hevernek ágyugolyóhoz hasonló, kiégett gombócok kőből.

Aztán kialudt a belső tűz s az üstbe összefolyt a lejtőről a víz s a mi csak nedvesség a hegyekről leszivárog: szépen megszűrve oda gyűl Szent-Anna tavába.

Azért is olyan langyos, izetlen ez a víz s nem képes csillapítani a szomságot. S azért kell a turistának magával hordozni egy palaczk bort és ugyanannyi savanyuvizet, ha a nyárson sült zsványpecsenyének jó kortyot akar utána küldeni.

Hal nem él benne, talán mert magasan fekszik a tó, a hol már kisebb a levegő sűrűsége; meg azért is, mert a trachytnak éles a fővenye s ézt nem kedvelik a halak. Napos, meleg időben ellenben ezernyi *vizi sikló* menekül a vízbe közeledtünkre, s míg a reggeli harmat el nem párolog: a „*milliom-béka*“ nevének megfelelő mennyiségben ugrál a bársonyos, mohás gyepen. Apró, ártatlan állatkák, alig nagyobbak, mint egy darázs.

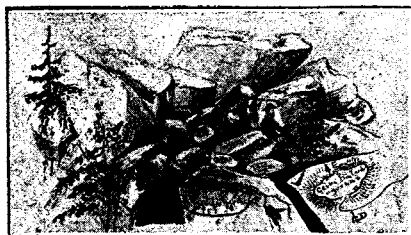
A tó kerülete közel 2000 méter, alakja, kelet-nyugatra, kissé *ellyptikus* s keleti végén megtámadta határait a *sás*, mely illetéktelenül foglal a víz birtokából. A parton álló kápolnát rendszerint bezárva találjuk. A tópartról elhangzó kiáltásra pompás visszhangot vernek vissza a hegyek, mely hosszasan kergetőzik köröskörül, míg végre lecsöndesül.

Ki a *mit* hoz magával, abból *táplálkozik* áfonyán kívül. S vízmentes *köpeny* és *esőernyő* nélkül annál kevésbé induljon utnak a turista, mert *menhelyre* nem talál itt. A falomb csak addig véd, míg tele nem itta magát jókora záportól.

Az *E. K. E* bizonyára hatni fog arra, hogy a hiányok pótoltassanak, valamint arra is, hogy a Szent-Anna-tó, e kiváló szépségű természeti ritkaság

megőriztessék abban az erdőkeretben, melyet könnyelmű pásztorok s még könnyelműbb „fejszések” hatravakra rongálnak és irtanak.

Megpihenve, fel-

A Csiki Bálványos vár romjai.

üdülve visszatérhetünk Tusnádfürdőre, vagy pedig — ha Chyzer Kornéllal szólunk: még estig egy ázsiai exkurziót tehetünk 2½ óra alatt — Bálványos-Füredre.

Kép egy híres ásványviz életéből.

— Tanulságul az erdélyi ásványviz tulajdonosoknak. —

Irta: Hankó Vilmos dr.

Sokszor megírták már, hogy bár Magyarország több aranyat termel, mint Európa országai együttvéve: aranyánál nagyobb értéket képviselnek ásványvizei. Sajnos, hogy eme természeti kincsek értékével nincsen arányban azok értékesítése. Ásványvizeink legnagyobb részben parlagon hevernek, míg középszerű külföldi ásványvizekkel ugyancsak nagy üzletet csinálnak nálunk, az ásványvizek hazájában, tulajdonosaik.

A tél folyamában dühöngő influenza-járvány alatt száz meg százezer palaczk fogyott el a giesshübeli, krondorfi, regedei stb. vizekből csak a fővárosban; igen, mert élelmes tulajdonosaik a mindennap ujjászülető magyar hírlapokban szakadatlanul harsogtatták a magyar közönség fülébe, hogy vizük a leg-hathatósabb óvoszer és orvosság a járvány ellen. A közönség elhitte állításukat és fogyasztotta vizeiket.

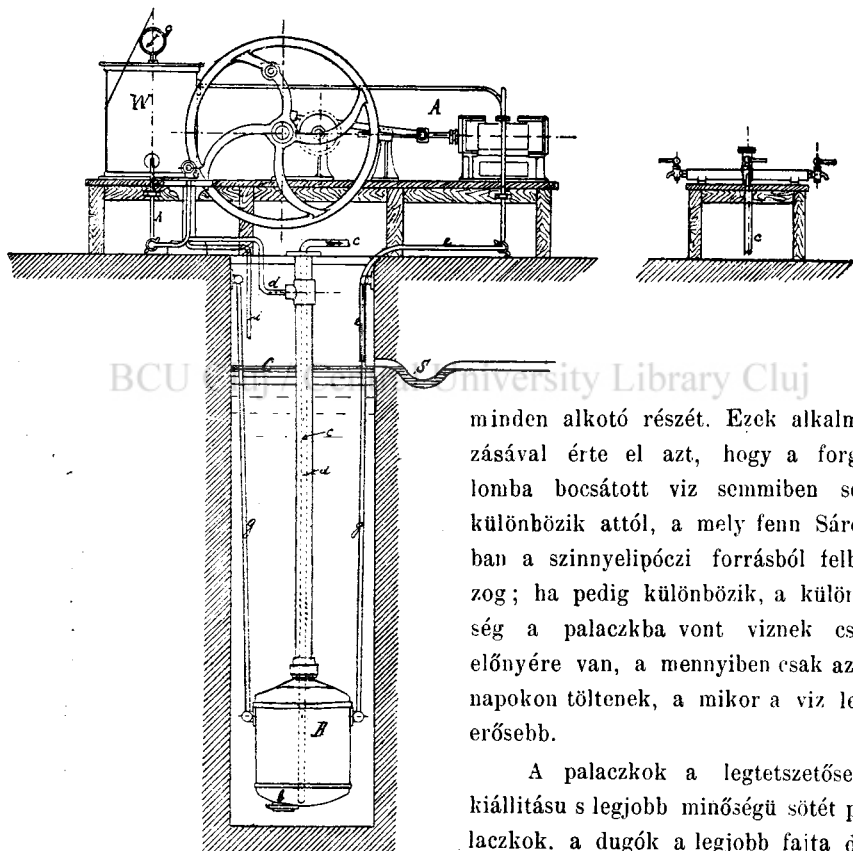
Földrésztünk legjobb élvezeti vizéről a borszéki-ről a fővárosban csak azt tudják, hogy létezik, a pompás előpataki-ról, hazánk legkitünőbb alkalkus vizeiről: a répdí-ról, vagy a kovásznai „Horgác”-ról még azt sem tudják.

Hogy az üzleti szellem és szakértelem csodákat mivelhet egy jó ásványvizzel, azt megmutatta a szinnye-lipóczi Salvator-forrás tulajdonosa és technikai igazgatója.

Fenn, Magyarország északi határán, hol a magas Tátra emeli hótakart bérczeit az égnek, attól délre, buzog fel a lipóczi savanyuviz. Vize kitünő, vastól-mentes lithium-forrás; de ilyen van hazánkban nem egy. A forrás a jelenlegi tulajdonos birtokába jutván, annak a viz dolgában tett legelső intéz-

kedése az volt, hogy a forrás üzleti és technikai vezetésére megnyerte Oelhofer H. Gy. kitűnő szakképzettségű forrás tehnikust és kemikust. Ezzel a vállalat sorsa el volt döntve.

Oelhofernek első dolga az volt, hogy a forrást szakértőleg befoglalta; ellátta az általa tervezett emelő-, töltő- és dugaszoló gépekkel, a legtökéletesebbekkel, a mit e tekintetben a balneoteknika csak produkált. Ezeknek segítségével biztosította palackba vont vize számára a forrás üde vizének

I. Ábra.

minden alkotó részét. Ezek alkalmazásával érte el azt, hogy a forgalomba bocsátott víz semmiben sem különbözik attól, a mely fenn Sárosban a szinnyelipóczi forrásból felbuzog; ha pedig különbözik, a különbség a palackba vont víznek csak előnyére van, a mennyiben csak azon napokon töltenek, a mikor a víz legelősebb.

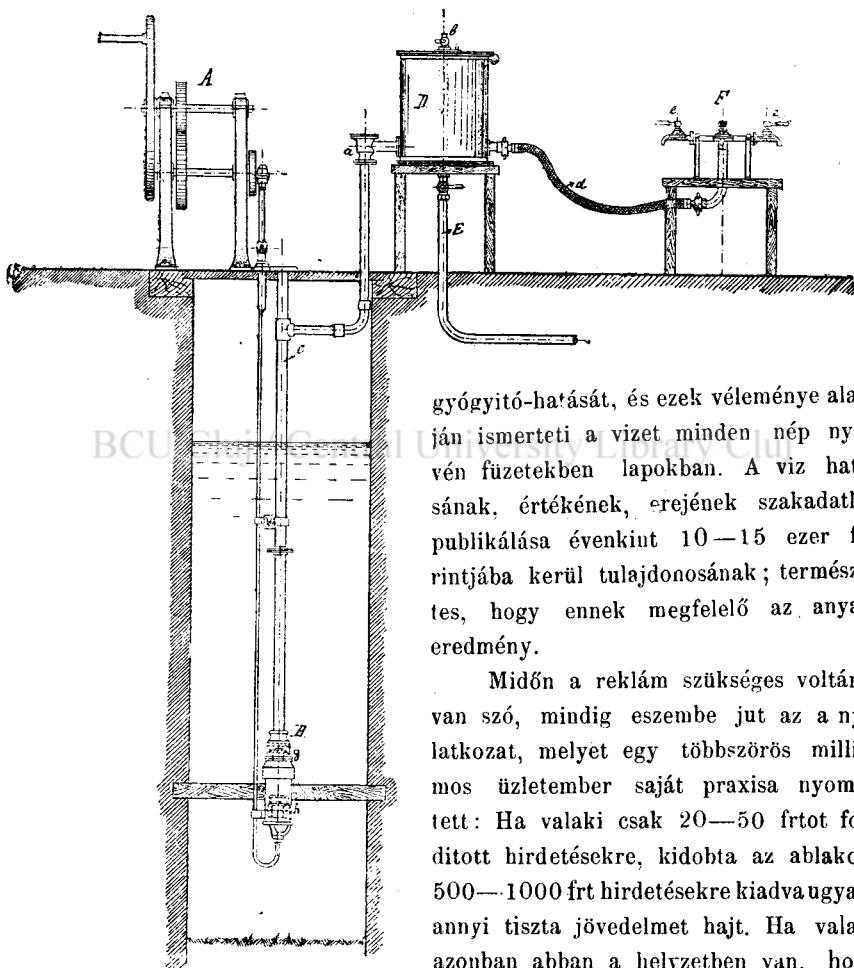
A palackok a legtetszetősebb kiállítású s legjobb minőségű sötét palackok, a dugók a legjobb fajta dugók. A vignetták izlésesek, s a palackoknak csak egyik oldalát borítják.

A nagy raktár a forrástól legközelebb fekvő városban Eperjesen van. Innen küldik a vizet a szélrózsa minden irányában, a világ minden részére. A másik raktárt Édeskuthy budapesti ásványvizkereskedőnél állították fel

Az igazgatóság állandóan Budapesten székel; csak a töltés idején van

a forrás-telepen. *Nagyobb szabású üzletet egy félreeső helyről, vagy egy kis városból vezetni képtelenség.*

Most a forrás-technikus munkáját az európai műveltségű üzletember veszi át Ágítál, izgat az orvosok, kereskedők körében, hirlapi cikkekkel, értekezéseket, hirdetéseket ír; Európa legjelesebb orvosaival tanulmányoztatja a vi

gyógyító-hatását, és ezek véleménye alapján ismerteti a vizet minden nép nyelvén füzetekben lapokban. A víz hatásának, értékének, erejének szakadatlan publikálása évenkiut 10—15 ezer forintjába kerül tulajdonosának; természetes, hogy ennek megfelelő az anyagi eredmény.

Midőn a reklám szükséges voltáról van szó, mindig eszembe jut az a nyilatkozat, melyet egy többszörös milliómos üzletember saját praxisa nyomán tett: Ha valaki csak 20—50 frtot fordított hirdetésekre, kidobta az ablakon. 500—1000 frt hirdetésekre kiadva ugyanannyi tiszta jövedelmet hajt. Ha valaki azonban abban a helyzetben van, hogy

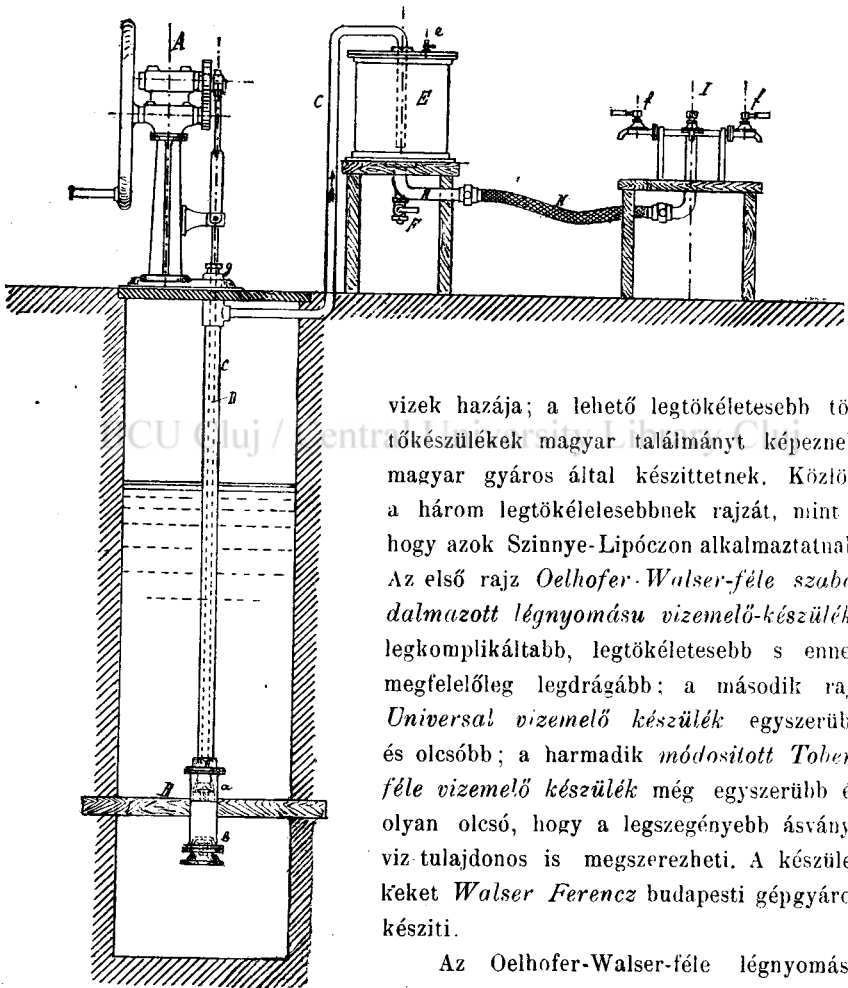
II. Ábra

100,000 forintot is kiadhat anonszokra, milliókat is szerezhet általa.

A mi sikerül: Felső-Magyarország egy elrejtett zugában előtörő forrás tulajdonosának, kinek vizét Berlin, Páris, Pétervár klinikáin úgy ismerik és használják, mint a budapestieken, miért ne sikerülne az erdélyi részek tulaj-

donosainak? Az igaz, hogy oda egy Oelhofer tevékenysége, szakértelme, előkelő fellépése volna szükséges. Mivé tudná tenni Borszékét s milyen forgalmi czikké a borszéki vizet egy Oelhofer csak pár esztendő leforgása alatt.

Említettük, hogy a helyes vízkezelés életbeléptetése az első teendő, ha valamely vizet forgalomba akarunk hozni. Magyarország nem hiába az ásvány-

III Ábra.

szűlékek fölött a következő előnyökkel bír: 1. A palackozott víz a forrás vizével teljesen azonos marad. 2. A palackozás a forrástól tetszés szerinti távolságban is eszközölhető a nélkül, hogy összetétele megváltoznék 3. Bármely

vizek hazája; a lehető legtökéletesebb töltőkészülékek magyar találmányt képeznek, magyar gyáros által készítettnek. Közlöm a három legtökéletesebbnek rajzát, mint a hogy azok Szinnye-Lipóczon alkalmaztatnak. Az első rajz *Oelhofer-Walser-féle szabadalmazott légnyomású vízemelő-készülék*; legkomplikáltabb, legtökéletesebb s ennek megfelelőleg legdrágább; a második rajz *Universal vízemelő készülék* egyszerűbb és olcsóbb; a harmadik *módosított Tober-féle vízemelő készülék* még egyszerűbb és olyan olcsó, hogy a legszegényebb ásványviz-tulajdonos is megszerezheti. A készülékeket *Walser Ferencz* budapesti gépgyáros készíti.

Az Oelhofer-Walser-féle légnyomású vízemelő a hasonló czélokot szolgáló ké-

forrásnál és bárminő talaj viszonyok között is jól alkalmazható. 4. Tartóssága és működő képessége minden más szerkezetet felülmul.

Az első és második rajzban feltüntetett készülék a legnagyobb keresletnek örvendő vizek töltésére s a legkiterjedtebb vállalatoknál is jól alkalmazható. A horszéki „Főkút“-nál a jövő hónaptól kezdve az O-lhofer-Walser-féle vizemelő, a Kossuth-kútnál pedig az Universal vizemelő fog működni.

Oncsásza és csontbarlangja.

Irta: *Primics György dr.*

II. Oncsásza.

Ennek, a teljes egészében feltűnő szép vidéknek azt a bemélyedő völgyes-szirtes tájkát, mely a *Vigyázó* (Gárd de piátra, 1567 m.) és a *Briczej* (1758 m.) hegyek közti andesit képezte hegyvonulattól, illetőleg e vonulat közepére eső *Tolvajkőtől* (Piátra tolharuluj, 1609 m) délre, az *Aregyásza* és a *Buvópatak* (Ponor) főforrásainak közétől kezdve déli irányban az említett patakok középfolyása táján emelkedő szirtmagaslatokig vagy tágabb értelemben, a két patak közt egészen a Szamos völgyig terjed, *Oncsásza*, *Vuncsásza* név alatt ismerik. Nevét attól a hasonló nevű (Oncsásza, Vuncsásza, Piatra-zmeilor, Ördöghegy) szirtmészki vonulattól nyerte, a mely keleti szélén, a Buvópatak nyugoti oldalán nyulik el és a melyben a híressé vált *oncsászi* vagy *ördöghegyi csontbarlang* mélyed.

Oncsásza-térség egyike azoknak a helyeknek, a minőket a természet csak ritka jó kedvében alkot. Nagyjában véve medenczeszerű magas hegyeségi völgyelet ez, mely minden oldalról magaslatokkal van körülveve. Közel 1300 m. magasságban fekszik, de a környékét képező hegyek 200—300 méterrel magasabban és így a hely minden oldalról s főleg észak felől védve van a hideg széláramok ellen. A völgy talpán és lejtőin széles gyeptakaró terülnek. Területén kisebb-nagyobb csésze-alaku mélyedések (ravaszlyukak, dolinák) vannak szétszórva és itt-ott barna, vereses vagy szürkés mészkő-szirtefejek bujnak ki a gyeptakaró alól, kisebb kiemelkedéseket képezve. Déli lankás-dombos oldalán tisztások és fenyves csoportok váltakoznak egymással, de a háttért, a feltornyosuló mészkő-szirtek tájkát, sűrű fenyvesek takarják, melyek a térség nyugoti és keleti szélén a völgyeleték mentén előre nyulnak. A térség közepe táján kristálytisza forrás fakad, mely keleti irányban, a Buvópatak (Ponor) főforrása felé medret vájt magának, de mielőtt avval egyesülne, a föld alá merül, hogy lejjebb a mélyen bemosott patak oldalfalából ismét előtörjön.

Oncsásza térségen és közeli környékén uralkodó kőzetnem a mészkő, mely egyfelől változatos alaku szirtmagaslatokat képez, másfelől a gyeptákaró alatt terül és csak itt-ott bukkan fel a felületre. A mészkő üledékek alapját részint sárgás, palás agyagrétegek, részint szürkés-fehéres, finom szemű homokkövek és részint tarka, nagy szemű conglomeratok (verrucano) képezik*). A térség északi szegélyén, a magas, tar hegyvonulatokat (Nimójásza, Vigyázó, Tolvajkó, Beszélőkő stb.) ellenben a harmadkori eruptívközetnek egy neme az u. n. *andesis* alkotja. A mészkövek két különböző geológiai kór képződményei: a szirtes, szürkés-fehér, tömör mészkövek a felső jurához (tithon), a mélyebb helyeket kitöltő sötétbarna és vörös, foltos, félig kristályos szemcsés mészkövek pedig az alsó jurához (liász) tartoznak; ez utóbbiakat *szép márvány* gyanánt siremlékeknek, lépcsőzeteknek stb. is fel lehetne használni. A mi Oncsásza vidékének érdekességét geológiai szempontból is nagyon emeli, az az, hogy a liász mészkövek és az alattuk elterülő márgás agyagpalák tengeri állatok (puhányok) kövült maradványait, *terebratula rhynchonella*, *ammonites belemnites* stb. fajokat helyenkint bőven tartalmazzák.

Oncsásza-térséget a természet mintegy öntudatosan *klimatikus gyógyítóhelynek* alkotta. Fenyves regio közepén fekvő, a hideg széláramok ellen minden oldalról magaslatokkal védett tágas völgymedence ez, melynek bájos vidékén mindazokat a kellékeket felleljük, melyek az üdülőket és természet szépségei iránt érdeklődőket képesek változatos módon szórakoztatni. Levegője tiszta, hamisítatlan és balzsamos illattal teli. Közeliében dús vizü hegyi patakok csörgedeznek, melyek hol a föld alá merülnek, hol ismét előtörnek, környéke pedig bővelkedik a különböző természeti nevezetességekben, melyek kellemes kiránduló pontokul szolgálhatnak.

E vadregényes vidék több tekintetben fölülmulja a tőle alig 10—12 kilométernyi távolságban levő és immár hírnévre vergődött *Biharfüred* (Sztiná de válye) klimatikus gyógyítóhelyet, a hol nyaranta üdülés végett az Alföldről válogatott közönség szokott összegyűlni. Oncsásza legnagyobb hátránya az, hogy a lakott helyektől távol, a terjedelmes kolozs-bihari hegység kellős közepén, valóságos vadonban fekszik; a hová csak lóháton lehet eljutni; mert rendes szekérrel oda most még sehonnan sem vezet út.

*) Bővebben: *Primics Gy. dr.*: Jelentés a kolozs-bihari hegység Vlegyásza hegyvonulatában 1889. évben végzett részletes geológiai felvételekről. *Magy. kir. földtani intézet 1889. évi jelentései*, 61—65. l. *Primics Gy. dr.*: Vázlatos jelentés a Bihar-hegység északi felében 1890. évben végzett részletes geológiai felvételtől. Ugyanott 41. és 49. l.

Daczára ezeknek, e tájékon nyarankint mozgalmas élet foly. A hegység magas legelőit marhacsordák és juhnyájak lepik el. És az oncsászsai fenyves koszoruzta tisztásokon, ott, hol pompás nyaralóknak kellene diszleni, ronda pásztor-kalibák (sztiná) füstölnek. A pásztos legelőkön juhnyájak és itt-ott mokány lovak barangolnak. Az innen-onnan felhangzó juh-bégetés, kutya-ugatás, a kolompok különböző hangja és a furulyaszó, valóban idilli és élénk havasi pásztorélet nyilvánulásai. De ez csak nappal van így.

A nap lenyugtával, a sötétséggel együtt csend borul a vidékre. Kigyuladnak a pásztortűzek és a néma csendet jó ideig többé semmi sem zavarva; de úgy éjjel körül, majdnem minden éjjel, egy-egy tanyán nagy riadalom támad. A juhok felriadnak és összebujnak, a kutyasereg eszeveszett ugatásba fog, a pásztorok égő fahasábot csóválva kezökben nagy orditozást és kurjongatást visznek véghez és közbe-közbe egy-egy pisztoly vagy puskalövés is eldördül, mely gyönyörűen hangzik vissza a környéki fenyvesekben. A riadalom és a lárma azonban hamar megszűnik, csak a kutyák mérges ugatása hallatszik még a távolban; végre azok is elhallgatnak. A szétszéledt pásztorok visszaballagnak a sztínához és egymással találkozva csak annyit mondanak: *urszu* (medve), vagy *lup* (farkas); rövid idő múlva a kutyák is visszajőnek és még néhányat lustán nyaffintva elesenedednek; a pásztorok is lenyugodnak és csend honol ismét a környéken. Sokszor ugyan egy éjszaka kétszer-háromszor ismétlődik ilyen idegrontó lárma. Ha valamely tanyán zaj keletkezik, arra mintegy viszhang képpen a szomszédos tanyakony is hasonló zajt ütnek. A zaj okozói a dúvadak: *medve* vagy *farkas*, melyek rendszeren éjjel körül lepik meg a juhszállásokat, hogy maguknak és főleg fiaik számára zsákmányt raboljanak. A borzalmas szerenád, mely a beavatatlan városi embert a legnagyobb rémületbe képes ejteni, elriasztásukra rögtönöztetett, s benne vezérszerepet a különböző sztínben dühösen ugató kutyák visznek, melyek egy-egy pásztor-tanyát 15—20 darab számban őriznek és a zsentice-kosztón — kutyafogalmak szerint — bizonyára gyöngyéletet élnek.

Az ősz közeledtével, úgy szeptember közepén túl, mikor már a hegyi legelők füve aszni kezd és a hegység tarjánjait nyarankint nagy számban benépesítő marhacsordák és juhnyájak letakarodnak — pusztá, kihalt lesz ismét a vidék és csendes nyugodt az Oncsásza-térség. Az ember ilyenkor napokig elbarangolhat a hegyvidéken a nélkül, hogy vadállaton kívül más élő lényvel találkoznék. Csak az elhagyatott pásztor-kalibák és közelökben a tűzhelyek, juhok és marhák letaposott éjjeli nyugvóhelyei

emlékeztetik az embert, hogy azon a vidéken rövid idő előtt még sűrűn emberek és állatok tartózkodtak.

Ha ilyenkor útunk Oncsásza vidékére téved és ott lep meg minket az éj, sokkal tanácsosabb az éjjeli tanyát valamely fenyves lombsátora alatt ütni fel, mint az elhagyott ronda és piszokkal telt kalibában, melyben esetleg az emberen elősködő állatkák is nagyon kellemetlenné tehetik éjjeli nyugalmunkat. A szabadban, illattal teli levegőben, a fenyvesek közt, lobogó tűz mellett, ruganyos fenyőgalyakból összehevenyészett vaczkon cigarettázva és theát szűrcsölgetve pihenni, valóban ritka és igen kellemes élvezet. És ha lonyugszunk, oly biztonságban alhatunk itt az elhagyatott vad vidéken, mint akár a nagy városban a Wertheim-záros kapuk mögött: emberi lény — az ember legnagyobb ellensége — sötét éjjel ide nem tévedhet.

Lenyugodva, az álom e szokatlan helyen és környezetben, nehezen jön szemeinkre. Ha az idő szép, tiszta, tekintetünk önkénytelenül a derült csillagos égre téved. Szemünk megakad a tejúton és a szétszórt ragyogó csillagokon. El-el gondolkozunk e csodás és ismeretlen világokon; a világegyetem határtalanságán és az ember parányiságán; a hulló csillagokon, melyek oly hirtelen támadnak és megfutva pályájukat oly hamar enyésznek el. Körülöttünk mély csend, melybe csak a fenyvesek susogása vegyül, mintegy életnyilvánulása a néma természetnek. Sokszor azonban a közeli rengetegben felhangzik az őzbak mélyhangu rövid bőgése, hogy hirt adjon magáról az elcsatangolt nőténynek. Vagy pedig a baglyok rémes *hu- hu- hu*-lása és *kuvik-kuvik*-kolása riasztja fel szerte-szét csapongó gondolataiból az éjjeli tanya lakóját. Ritkán a tűz közelében bosszus róka-saholást is hallhatunk, mert az erdőségek dúvadjai, medve, farkas és róka — jó zsákmány reményében — nem mulasztják el felkeresni a hegységben kigyuladt éjjeli tüzeket, ott ólálkodnak és szimatolnak a tűz környékén, de tűz mellett az alvókat soha sem támadják meg; a róka nyilván abbeli bosszuságában szokta magát elcsahintani, hogy hiába fáradozott.

III. Beszélő és a feneketlen tó.

Oncsásza közeli környékén az esetleges oncsászhai nyaraló több nevezetes pontra tehet élvezetes kirándulást.

Oncsásza völgyéből az észak-nyugoti irányban vezető lóösvényt követve csakhamar a fenyvesekbe érünk és a kőtuskókkal borított uton haladva és pár patakcsán átkelve mind közelebb és közelebb jutunk ama magas, tar hegygerinczhez, mely Oncsásza vidékét északról határolja. Az ösvény azután,

e hegyvonulatnak a Briczej magaslat déli oldalán egy kiszögellő hegyszakadék közelébe vezet, melynek magas és meredek félkör alakú sziklafala dél felé a fenyvesekre néz. Tövében kőomlás látható, mely alól vizerek fakadnak és a helyet posványossá teszik, — de lejjebb egy kis patakka gyűlnek össze. Közel előtte, délnyugoti szélén, ritkás fenyvessel borított mészkőhalom emelkedik s kissé lejjebb a völgyeket fenyvesek töltik meg; és így csak a sziklafal és a hegygerincz hosszában üres a tér. Ez a magas sziklafal, melynek bokros ormán legelésző juhok fehér macskáknak látszanak, a *Beszélő-szikla* (Piatra-grojtori). Viszhangja elég érdekes: négy-öt szótagos mondatot, teljes hűséggel és a beszélő hangszínezetével gyors egymásutánban *háromszor* ad vissza.

A Beszélő-szikla közelében eredő csermely irányát követve csak hamar fenyvesekbe jutunk, oly területre, melyen szétszórva kisebb-nagyobb tölcser alakú horpadások — a beomlott barlangok külső jelei — vonják magukra figyelmünket. Egy ilyen nagyobb — 98 méter átmérőjű — horpadás, melynek oldalai meredeken mélyednek, félig vízzel van megtelve; ez az u. n. *Feneketlen-tó* (Tou-fare-fundu). Vízét egy kis beléfolyó csermelyből gyűjti össze s alól bizonyára gyenge kifolyása is van. Feneketlennek semmi esetre sem feneketlen: közepéből korhadó fenyőtönkök nyulnak ki, oly helyzetben, hogy aránylag igen csekély mélységére lehet következtetni. Fenyves közepette, egy ily tőszem, bizonyára ritka és kedves látvány; azonban semmi tekintetben sem olyan, mint a minőnek K. Nagy Sándor*) nagy mértékben felizgatott fantáziája ecseteli. A ki erre az igénytelen tócsára a fellengős jelzőknek egy egész conglomerátumát pazarolja, melyek mind csak a képzelet szüleményei, de megközelítően sem kifejezői a valónak. Valjon milyen szavakkal írná le K. Nagy Sándor a Retyezát és a Fogarasi-havasok valóban regényes tavait?

A beszélősziklához és e kiseded tóhoz egy közös rege fűződik, melynek tárgya, mint a legtöbb regének, tündér királyné és szép pásztor ifju**) Rege szerint — a tócsát, a tó tündérpalotáját egykor tündérek lakták, a kik csendes holdvilágos éjjeleken gyakran mulatoztak a tó felszínén. A negyormokon ilyenkor szerelmes pásztor ifju méla hangu furulya dánába öntötte ki szive keservét, ábrándozva otthon maradt kedveséről. Hogy, hogy nem a szép tündér királyné beleszeretett e deli pásztor ifjuba és éjjelenként sokszor osont ki szerelem ittasan a tündérpalotából, hogy va-

* Biharország. Nagy-Várad 1885. II k. 217–218. l.

**) K. Nagy Sándor idézett munkájában hosszasan és valóban tündéries fantáziával és stílusban írja le e reget.

lamely rejtekből közléről gyönyörködjek a szép pásztor ifjuban. Igen ám! de a tündér királynéra az Oncsásza-barlang félelmes lakója, a roszt varázsszellem, a Draku vetette ki hálóját, kinek hatalma az egész vidékre kiterjedett, csak a tündértóra nem. Ennek egyik titkos rendőre és hívője, a csunya denevér, éppen akkor lepte meg a tündér királynét, mikor a tavat elhagyva a pásztor ifju közelében rejtőzködött. Melléje csapott és úgy megijesztette, hogy nagyot sikoltva a földre rogyott és elalélt. Sikolya hallatára a pásztor ifju lerohan a hegyoromról s megtalálja az elájult tündért. Melléje térdel, keblére öleli és csókjaival halmazza el; erre aztán a tündér királyné is feleszmél s kezdődik a kölcsönös szerelmeskedés. Nagy hirtelen azonban borzasztó fergeteg és dörgés közt ott terem a gonosz varázsló, a Draku és a pásztor ifjut a fergetegbe dobja, hogy sodorja el messze és vesse a tengerbe; a tündért pedig varázsbotjával megütve hatalmába keríté, aztán a következőleg szólt: „Boldogságba kerültél, hatalmamba kerültél, légy beszélő sziklakő, mig kedvesed visszajő.” Nagyot dördült erre a lég s megreszketett a hegy: a szép tündérkirályné beszélő szikla lett. Óriási szikla, ott azon a helyen, a hol oly boldog volt.

Beszélősziklától a járt ösvényen tovább haladva, a hegylejtőkön nem sokára feljutunk a *Karligát* hegyre. Elöttünk magas hegyek fennapályszerű hátai terülnek, beláthatlan hegyi legelőkkel borítva, melyeken naponkint az ökrök ezrei legelnek. Déli irányba fordulva fenyveseket és — köztük a Várásója, Piátrá-Bogi és a Magura-Vunata — változatos alakú magas mészkőszirteket látunk és mélyebben a völgyekben Kuczulátán és társszikláin akad meg a szem.

Ha a hegyi utat északnyugoti irányban a fátlan hegygerinczen tovább követjük, *Muntyelor hegyet*, a Drágánviz forrását a *Funtinarecset*, *Bohágyej*, *Pojén*, *Funtina-gálbina* és *Kuszturile* kiváló magaslatokat érintünk, melyekről egyfelől a Drágán- és mellékvölgyeire és oldalakon emelkedő hegységre, másfelől a Fekete-Körös völgyére elragadó kilátás nyílik.

Kuszturile északi tövében, a Jádviz forrásainál van Biharfüred (Sztina de válye) klimatikus gyógyítóhely. Oncsászáról az utat oda és vissza — bele számítva pár órai időzést is — egy nap alatt lóháton kényelmesen lehet megtenni.

IV. Tolvajkő vagy ördögök csüre.

Oncsásza tisztásával szemben, északra, a magas hegygerinczen, a hová az aljból, a meredek lejtőn aránylag rövid idő alatt fel lehet hágni, várfal omladékaihoz hasonló sziklarom látható. Róla, főleg Oncsásza vidé-

kére gyönyörű a kilátás. E falként felmeredező és szertesztét heverő sziklarom, nem egyéb, mint egy szétomlott andezitkup maradványa. A nép általánosan *Tolvajkőnek* (Piatra-tolharuluj) nevezi, mert régente, mikor még tájékát erdősek borították, e sziklaromok közt sokszor garázda nép, tolvajok és rablók tanyáztak. Mellette vezet el a hegyi ut Belényes felé, és ez az ut régente is csak arra vonulhatott. Mások e sziklatömeget *Ördögök csüérének* (Sura-drakuluj) nevezik, mert távolról, a Nimojásza oldaláról nézve, egy csürhöz és megbontott asztaghoz hasonlít. Azt hiszik róla, hogy egy ördög fejedelemnek valóságos csüre volt, de az Isten haragja asztagostul együtt kővé változtatta. Vannak, a kik e sziklaromokat kővé változtatott ördögöknek tartják s rólok a következő regét mesélik:*)

Egy ördög a sziklák helyén lakodalmat tartott, melyre a környék összes ördögei hivatalosak voltak. Össze is gyűltek tüzes szekereiken nagy számban. A lakoma oly vigan és zajosan folyt a holdvilágos éjszakában, hogy a hegyek csak úgy rengtek belé. Jött azonban egy felhő és sötétséget árasztva a vidékre, megzavarta a mulatságot. E miatt a vőlegény-ördög nagyon megharagudott s hetykén kiáltott oda a felhőnek, hogy azért megeszi: és be is nyelte. De abban a pillanatban irtózatos mennydörgés és zivatar támadt: egyik mennykő a másik után sustorogva ugrott le az ördögök közé. Nagy riadalom lett. Némelyek feleségeiket és leányaikat ölbe kapva tüzes szekereikhez futottak, hogy azokon a közeli Oncsásza barlangba meneküljenek. De csak kevesen tudtak megmenekülni; az ördögök javarésztét az istennyila ott a magasban agyoncsapta és isten haragja kővé változtatta. A szétszórt sziklák a rege szerint tehát nem egeyek, mint agyoncsapott és kővé vált ördögök és tüzes szekereik.

Piatra-tolharulujról az andesit-alkotta magas és lankás hegygerinczen könnyen feljuthatunk előbb a Mikó, utóbb a Nimojásza tetejére. Ez utóbbi hegyről a Vlegyásza, Vurvurosa és Botyásza (Boczásza) hegyvidékére elragadó látvány tárul; legszebb azonban a Vlegyásza tájéka. A ki-magasló kopár hegytömb déli aljában, sötét fenyvesek közt, észak-déli irányban egy magas, hófehér mészkőfalat látunk elnyulni, mely különösen délutánonkint szokatlan megvilágításban ragyog. Ez a *Fehérkő* (Piatra alba) vagy más néven *Beszélőkő* (Piatra grejtori). Azért nevezik így, mert nyugoti tövében alkalmas ponton kiabálva, a hang sokkal erősebben és tisztábban verődik vissza, mint az Oncsásza-vidéki Beszélő szikláról.

Idébb, egy mély patak völgyből, fenyves környezetben, kopár, szürke,

*) Lásd K. Nagy Sándornak idézett munkájában 222—223. l.

gulaalaku magas mészkő szikla nyulik ki. Égett kőnek (Piatra árszá) nevezik, mert úgy tűnik fel, mintha felületét a tűz pusztította volna le.

V. Meleg-Szamos völgye és Szamos-kutja.

Oncsászáról három uton rándulhatunk le a pisztrángdus Meleg-Szamoshoz. Mind a három ut a fenyvesek közt, patakok mellett vezet, melyek több helyen egészen szárazok, mert vizük a mészsziklák méhébe tűnik el, hogy lejjebb ismét kifolyjon. Mehetünk vagy a kevésbé járt Buvó (Ponőr) és Áregyásza patak mentén, vagy pedig a kettő közt, a *Kis-Alun* patak mellett. Ez utóbbi ut a legrövidebb és legjártabb: lóval is kényelmesen megtehető és utközben kisebb-nagyobb völgyi tisztásokkal is találkozunk, melyek a másik két patak mentén hiányoznak. Ha a Kis-Alun patak keskeny völgyén lehatoltunk és ott, hol a völgy a sziklafalak alján kitágul, eléggé gyönyörködtünk a sziklafal tövében a barlangból kitörő dusvizű pataokban és lejjebb megnéztük a patak medréből kiálló feketés palarétegekbe zárt tengeri puhányok kövült maradványait, a vízfolyás mellett haladva csakhamar egy tágas rétre jutunk. Lent vagyunk a Meleg-Szamos völgyében, melyet itt még *Nagy-Alunnak* neveznek. Előttünk rengeteg fenyves, mely előbb a lapon, utóbb a hegyoldalokon, a meddig csak a szem lát, mindenütt elterül. Körülöttünk rendszeren néma csend honol, melyet csak a fekete harkály távoli kopácsolása szakit meg olykor-olykor.

Tilos a hely, kihalt a vidék; nem legel itt sem marha, sem juh. Emberi életnek nyomát csak a rét közepén vonuló régi, rozoga deszka-kerítés és egy romba dőlt fűrészmalomnak rothadó gerendái képezik. E magasztos csend közepette a rét alján a Szamos alig hallhatóan oson tova. Kristályos-palába mélyesztett medrében tiszta hullámai a sekélyes helyeken halk locsogás közt sietnek előre, hogy lejjebb a mély göbökből, pisztrángok társaságában megpihenhessenek; és ha megpihentek, gyorsan ismét utra kelnek, mert hosszú az útjuk, messze-messze igyekeznek.

Az utat fölfelé folytatva, a völgy hol tágul, hol szűkül és benne a Szamos különböző kanyarulatokban folyik. Az oldalakon mindenütt rengeteg fenyvesek, csak a völgy tágulataiban, kis réteken és tisztásokon haladhatunk. Egy helyen mészkő hegynyulvány meredek oldala állja útunkat, melynek tövét a Szamos hullámai mossák. Ha nagy vigyázattal átkusztunk e meredek falon, ismét tágabb völgybe jutunk és nemsokára elérjük kirándulásunk végcélját, a Funtina-Szamosulujt.

Funtina-Szamosuluj (Szamos kutja vagy forrása) egy ritka bővizű forrás, mely a Szamos bal oldalán egy kinyuló mészkőtömeg alól patakszerűen ömlik ki a barlangból. Kristálytisza és jéghideg vize a barlang

elején egy nagyobb mélyedésben gyűl össze s e miatt a különben elég tágas barlangba nekezen lehet bejutni. E forrás, mely vízbőségben és más tekintetben is fölülmulja a biharfüredi „Csoda-“ vagy „Dóry-forrást“, azért is igen érdekes, mert körülötte és messze felette kisebb forrásoknak nyoma sem fordul elő.

Funtina-Szamosulujhoz közel van az Áregyásza patak torkolata. E patak mentén aránylag rövid idő alatt fel lehet jutni Oncsászára.

VI. Oncsászhai csontbarlang.

(Ördögbarlang, Huda zmeilor, Pestyere-zmeilor)

Oncsászhának legérdekesebb pontja a csontbarlang. Már nagy híre van, és méltán, mert csontgazdagságánál fogva nemcsak az összes honi barlangok közt a legelső helyet foglalja el, hanem ebben a tekintetben vetekedik a külföld leghíresebb csontbarlangjaival is. A vadászok és pásztorok a legrégebb idők óta ismerik, de — úgy látszik a legelső — még mesés irodalmi közlemény róla csak 1842 ben jelent meg*). Mesés hírének köszönheti, hogy 1844-ben a magyar orvosok és természetvizsgálók Kolozsvárt tartott gyűlése egy bizottságot küldött ki átkutatására. Azóta több szakember kereste fel és írt róla,**) de alapos átkutatása csak a közel multnak — s még alaposabb a jövőnek lett fenntartva. Ujabb időben az erdélyi muzeum-egyesület és a magyar kir. földtani intézet kutatott és gyűjtetett e barlangban, még pedig oly eredménnyel, hogy az összegyűjtött csontokból öt tökéletes barlangi medve csontvázat lehetett összeállítani. E remek és ritka — hazánk területéről egyedüli — csontvázak közül kettő Budapesten, egy a nemzeti muzeumban és egy a m. kir földtani intézetben, három pedig Kolozsváron a muzeumban, egy az állattani és egy az ásvány-földtani osztályban van elhelyezve, egy pedig eladásra vagy becserélésre várakozik.

A csontbarlang abban a szirtes mészkővonulatban van, mely az Oncsásza-térség keleti szélén a Buvó-patak (Ponor) nyugoti oldalán vonul és a melyet Gyalu-zmeilornak, Oncsászhának, Vuncsászhának vagy Ördöghegynek neveznek.***) E vonulatnak tömör, szürkésfehér színű, felső jurakori

*) A Hon és Külföld 1842. II. 226. l

***) E barlangra vonatkozó eddigi irodalom össze van állítva *Primics Györgynek A barlangi medve (Ursus spelaeus) nyomai hazánkban* című cikkében Oncsásza szakasz alatt Földtani Közlöny XX. k. 126. l

* *) Az EMKE Utikalauzában szóról-szóra ez áll: „A bihari hegység K szélén emelkedő s háromszoros-an viszhangzó *Batrinától* 1570 m-nyire K. felé“ fekszik t. i. e

mészköve, fehéres vagy vöröses liasz-homokkövekre van települve s keleti széle jobbra meredek falakban végződik. Egy ilyen mészkőfal tövében, közel a mészkő és az alatta elterülő homokkő érintkezési határához — nyílik a barlang, körülbelül 1500 m. magasságban a tenger színe felett. Távolról nem látszik, nagyon el van rejtve; vezető nélkül nehezen lehet reá akadni.

Az ut a barlangba az Oncsásza-tisztás közepéről, a forrás tájékáról egyenesen keleti irányban vezet. A patak medrének jobb oldalán haladva, a gyepezőkön túl ritkás, fiatal fenyvesbe jutunk, a hol jártabb lóösvényre akadunk, mely egyenesen a Ponor patakba vezet. Az ösvény többnyire a talajból kiálló mészkőtuskók közt halad, végre egy kis tisztásra ér. Ha lóháton jöttünk, itt a lovat el kell hagyni. Aztán gyalog menve, csakhamar az ösvény meredek hegylejtőn kezd ereszkedni a Ponorba. E lejtőn bizonyos mélységig leszállva, jobbra — délfelé — a mészkőfal töve alá fordulunk, hogy azon a keskeny ösvényen, melyet 1886-ban készíttettem, a közelí barlanghoz jussunk.

A barlangot csak akkor pillantjuk meg, ha közvetlenül mellette vagyunk. Nyílásánál, a felette meredező sziklahomlokzatról leszakadt mészkőtörmelék halmozódott fel, félig elgátolva a bejáratot; szerteszét különböző csontok porladoznak, melyeket a barlanglátogatók a mélyből hoztak fel. Közel előtte a lejtőn, öreg fenyűk nyulnak fel a magasba; köztük egy szűk terecskét találunk, a hol esetleg lerakodhatunk vagy megpihenhetünk.

A barlang szádája lencse alakú; 2.5 m. magas és 5 m. széles. Befelé nyugoti irányban hirtelen lejtősödve és tágulva koromsötét, mély üreg tátong. A barlang fenekére levezető lejtő mészkőszikladarabokkal vastagon van elborítva, melyeken csak nagyon ügyelve lehet leereszkedni. Közel a fenékhez nagy mészkőszikla hever, mely valaha a barlang tetejéről szakadt le. A barlang fenekét 'mészkőtörmelékkel kevert fekete agyagos föld borítja, melyben tömördek barlangi medvecsont van betemetve. Ez a fő üreg; hosszúsága 111 m., legnagyobb szélessége körülbelül 45 m., a magassága pedig 36 m. Benne kiabálva vagy énekelve a hang nagyon megerősödve, dongva hallátszik. A tág és sötét üreg néma

barlang A ki ezt írta nagyon tévedett és nyilván a Beszélő sziklát (Piatra grejtori) gondolja Batrinának. Batrina havas — a mely ugyancsak nem „háromszorosan vizsgálható” — a Bihar-hegység vízválasztójában fekszik és a barlangtól dny.-i irányban legalább 6 óra járásnyira esik.

csendjében a barlangok sajátos nesze — a felületről lehulló vízcseppek összeolvadt hangja — a barlangok rémes szellemeit juttatja eszünkbe

A főbarlang fenekének jobb oldalán, egy szűk nyíláson át egy más, 60 m. hosszú, 9—10 m. széles és 24 m. magas az elsőre merőlegesen északra irányult üregbe juthatunk, melyből északkelet felé — emelkedve — egy másik 54 m. hosszú, 15 m. széles és 20 m. magas üreg ágazik ki. E két melléküreg is — különösen az első — vastagon van ellepve kötőrmelékkal kevert agyagos földdel, mely szintén tömördek csontot zár magába.

Mind ezek a csontok egy réges-régen letűnt kor állatvilágának utolsó maradványai. A diluviumban, abban a korban, melyből hazánk területéről az ember létezésének biztos nyomai még hiányzanak, Magyarország térségeit és hegyes-völgyes vidékeit oly állatok népesítették be, melyek napjainkban már vagy teljesen kivesztek, vagy pedig testarányaikban megváltozva, a mienktől különböző éghajlat alatt tartózkodnak. Ilyen kihalt állatoknak maradványai azok a csontok is, melyek az oncsászái barlangban bámulatunk tárgyát képezik. A barlang átkutatása alkalmával kitűnt, hogy a csontok java része a régen kihalt barlangi medvétől (*Ursus spelaeus* Blb.) származnak, a mely állat nemcsak természet nézve, de testi erőben is messze felülmulta a most élő medvék óriásait. A barlangi medvecsontokon kívül akadtak még az oncsászái barlangban hiéna, tigris, néhány kisebb ragadozó és szarvas csontjaira is.

A régiek, tudós emberek is, a barlangok hatalmas csontjait következetesen sárkányok csontjainak tartották, és tudományos értekezéseket is irtak rólok; a tudatlan nép pedig egyenesen óriások, lidérczek vagy ördögök csontjait vélte felismerni bennök. E hiedelemben leli magyarázatát az oncsászái barlang népies neve: Huda-zmeilor, Pestyere-zmeilor (ördögök, lidérczek barlangja) — és a pásztor nép ajkán róla ma is keringő rege.

E rege szerint*) Oncsásza vidéke egykor az ördögök hazája volt; emberi teremtés nem jöhetett oda, mert mindjárt elragadták. Egy napon az ördögök ott nagy lakomát rendeztek, mire az egész vidék ördögei felgyűltek. Előbb a barlang felett tánczoltak azóta az a hely kopár. Később megjött az ördögök fejedelme is kétkerekű szekeren; — szekere kerekének nyoma a sziklán most is látszik. Az ördög társaság azután a barlangba ment, hol terített asztal várákozott rájuk. A gazdag lakoma

*) Kőváry László: Erdély földje ritkaságai. Kolozsvárt, 1853. 105. l.

vigan folyt: nagyszerű pohárköszöntéseket vágtak és az volt a legdere-
kabb ördög, a ki legistenkáromlóbb felköszöntőt mondott. De felkelt az
Isten haragja: vihar és mennydörgés közt az istennyila rájuk rontott és
agyoncsapta őket. Így lett vége itt, a néphit szerint, az ördögök birodalmának. A barlangbeli csontok tehát, rege szerint, az ördögök csont-
maradványai.

Oncsásza vidékén még több, eddigelé még teljesen át nem kutatott
barlang is van. A nyáron (1891. szeptember havában) *Czárán Gyula*, a
Bihar-hegység kitartó és érdemes turistája még teljesen ismeretlen csont-
barlangot fedezett fel. E barlang a Valea prelucilor és a Szamos völgye
közt a Magura mik nevű hegyben van, körülbelül háromnegyed órányira
keleti irányban az oncsásza alsó kalibától. Előcsarnoka nyílt üreg, melybe
csak létrán lehet 6—7 méternyi mélységbe leereszkedni. Az előcsarnok
folyosójában bal felé kanyarodva egy alsó üregbe ereszkedhetünk be,
melyben igen sok csont van betemetve a kőtörmelék közé. A csontok,
melyeket itt *Czárán Gyula* ur, csak úgy találomra, a felületen szedett
össze és az erdélyi muzeum ásvány- és földtani osztályának beküldött,
mind szarvascsontok; de kétségtelen, hogy ott még másféle csontok is
előfordulnak.

Az erdélyrészi fürdők fejlesztéséről.

A marosvásárhelyi fürdő-kongresszuson előad a:

Herrmann Antal dr.

Ismerőseim a véletlen satyrájának tartották, hogy én, a néplélek idealista
buvára referálok erről a materialis tárgyról. Igaz is, hogy egy kis erdélyi fürdő
bérletében tett próbálgatásom sem a tapasztalatok gazdagságával, sem az elért
sikerrel nem jogosít fel engem erre, de meghajoltam a rendezőség intézkedése
előtt és külön tanulmányon nem alapuló laikus elmélkedésem eredményeit rövi-
den összefoglalva bátorkodom a t. értekezlet elé terjeszteni. Ez alkalommal
ugyis az eszméknek csak pedzéséről és nem végleges tisztázásáról lehet szó.

Mielőtt tulajdonképeni témámhoz fognék, meg akarok emlékezni a fürdő-
üzlet olyan tőkéről, a melyhez nem kell bankár sem takarékpénztár. Mert
van itt is morális tőke: rend, tisztaság, feltétlen szolid eljárás, jó bánásmód.
Ezekhez izlés, érzék, emberség kell. A jó hírnév igen becses fundus instructus;
a rendre és tisztaságra fordított aránylag csekély költség a leggyümölcsözőbb
beruházás. De az ilyen, minden balneologiai kézikönyvben feltalálható általános
fürdői aranymondásokkal nem akarok tovább ágálni.

A témámbeli kérdést ú. n. szarvas-okoskodással lehetne igen könnyen elintézni. A mely fürdőbirtokosnak van pénze, az nem szorult a tanácsunkra; a kinek nincs, annak kölcsön kell vennie. A kölcsön vagy közintézetből való, vagy magánkölcsön lehet. Az utóbbinak módozatai nem tartoznak ide; nyilvános pénzintézet pedig, az 1876. XXXVI. t. cz. 13. §-a 3. bekezdésének intézkedése következtében nem ad kölcsönt. Az uralkodó, jórészt elfogult gyakorlat szerint a fürdők értéke problematikus, a divat vagy a természet szeszélyétől függ.

Az elembe tűzött tétel szava szerint *teremteni* tőkét az erdélyi fürdők számára nem igen lehet. Teremteni annyi, mint semmiből valamit létre hozni. Ehhez az első kellék, a *semmi*, bőven megvan a legtöbb erdélyi fürdőben, de hiányzik a hozzá szükséges *teremtő erő*. Egy hatalmas *legyen* ige alkotó hatással lehet. Azt a legyent pedig kimondhatná az erdélyi fürdők nagylelkű patronusa, az „Emke.“

Mielőtt rátérnék a tőke *előteremtéséről* való szerény nézeteimre, mellékesen rá akarok mutatni néhány olyan dologra, a miből talán, a mint mondani szokták, tőkét lehetne csinálni.

1. A fürdő rendezzen be élelmezési gazdaságot, majorról, kertészettel. stb.
2. Tartson raktárt a vidék házi iparának emléktárgyakul használható termékeiből. Megjegyzem itt, hogy jelentékeny vonzó erő lehetne a fürdőre nézve, ha némileg tükre volna saját vidéke népiparának: a vidék nemesített és praktikus alkalmazott stílusát használná fel építésben és berendezésben, butorban és díszítésben, alkalmazottjai ruházatában. E mellett egy kis muzeum-féle gyűjteményt szervezne a tájék természeti és kulturalis viszonyainak feltüntetésére.
3. A fürdő helyiségei, személyzete, gépezete, felszerelése stb átlag csak 3—4 hónapig szolgálhatnak a fürdőzés céljaira. Némely fürdőhelyen a szezonn kívül talán valami ipart lehetne folytatni. Számos helyen alkalmas, olcsó munkaerő van, továbbá ásvány, fa, meg más feldolgozható és értékesíthető anyag. Némely helyet érdemes volna téli tartozkodásra is berendezni.

Még számos módja volna annak, hogyan tehetnének szert fürdőink valami mellékkeresetre. De ezeknek fejtegetése nagyon elterelne tulajdonképeni tárgyunktól, a melyre most áttérek

1 A tőke bármi módon való előteremthetésének legelső feltétele az, hogy a fürdő birtokviszonyai teljesen rendezettek és határozottak legyenek. Az ebbeli zavaros állapotok némely fürdőnkénél a fejlődés szerves és szünte elháríthatatlan akadályai.

2. A kinek oly fürdőnek való helye, vagy kész fürdője van, a mely természeti viszonyainál és helyzeténél fogva fejlesztésre érdemes és fejleszthető, s

a kinek van pénze hozzá: fektesse belé, de óvatosan, rendszeresen haladva. Ne arra törekedjék, hogy nagy és fényes legyen, hanem célszerű, szolid, kifogástalan. Ha orvosaink kellően méltányolnák hazai fürdőinket és nyaraló helyeinket, ha könnyen hozzájuk lehetne férni, ha bennök kényelmesen és olcsón lehetne élni: akkor divatba jönne az itthon fürdőzés és nyaralás, s ez bizonyára egyike volna a kevés számú hazafias, okos és egészséges divatoknak.

3. Fürdőre személyes hitelre drága magánkölcönt felvenni nálunk általában nem lehet raczionális. Ha a fürdőtulajdonosnak van olyan ingatlana, földje, a melyre törlesztésre könnyen kapni olcsó kölcsönt, ez okosan felhasználható, de csak a fürdő fejlesztésére és nem egyéb czélokra.

4. Fürdőink nagy része magán birtok és jelenleg igen csekély ipari értékű. A birtokos néha magán-nyaralónak tekinti, s nincs neki üzleti szándéka és érdeke, s gyakran a fürdő okszerű fejlesztéséhez nincs is elegendő pénzerete és ismerete. Ilyenkor mindenestre legjobb, ha eladja arra való vevőnek, a ki mindig akad, ha a hely igazán érdemes. Némely fürdő közbirtokosság vagy község tulajdona; az ilyennek fejlesztése és igazgatása rendszerint nagy nehézséggel és aránytalan költséggel jár. Szinte bihetetlen, hogy különösen erkölcsi testületek tulajdonában levő fürdőkben micsoda esztelen gazdálkodás folyik, meg micsoda kicsinyesség és korlátoltság, vaskalaposság és abderitizmus akadályozza kézzelfoghatólag a fürdő fejlesztését és hiúsítja meg buzgó, értelmes, áldozatkész vállalkozók becsületes törekvéseit.

5. Legelőnyösebb, ha kellő erővel rendelkező társaság, konzorcium vagy szövetkezet veszi át az előnyös helyzetű, de elhanyagolt fürdőt. Ennek módzatait ez alkalommal nem fejtegethetem egyenkint, csak némelyiket említem meg. Összeállhatnak e czélra a közel vidék közvetlen érdekeltjei, a kiknek egyéb értékeik is emelkednének a fürdő felvirágzásával. Kisebb fürdők számára kicsiny részvényekkel (10–20 frt) lehetne szerény tőkét szerezni; ily részvényeket aláírathat a társadalmi akció és a lokalpatriotizmus is. Nagyobb vállalatok pénzemberek önálló üzletétől tekintendők és nagyobb akciákra alapulnak. Oly fürdőknél a melyek erkölcsi testületeké, vagy pl. majoratushoz stb. tartoznak, általában nehezen eladhatók, igen előnyös lehet a konzorcium által hosszabb időre való üzembe vétel, illetve bérlet.

Két nagyobb szabású formulázott tervem is volna az erdélyi fürdők egyetemleges nagymérvű emelésére. Legyen szabad ezeket itt röviden, csak körvonalaikban elé adni.

I. Az egyiknek kivihetőségét magam sem vallom, de a lehetetlenség nem a tárgyban, hanem a rendelkezőkben van, és ezért mégis körvonaloalom a tervet mint ideált.

Azokat az erdélyi fürdőket, a melyek mint gyógyító vagy nyaraló helyek valóban értékesek, egy tulajdonná kellene egyesíteni, egy nagy részvénytársaság birtokává. A társaságba belevont fürdők összes megváltási értékének kétszeres összege erejéig részvénytőke volna megállapítandó; főrészvényesek volnának magok a fürdőtulajdonosok, birtokuk arányában. Az aláírási összeg másik felére nem nagy névértékű részvények volnának kibocsátandók s ezeknek jegyzése a hazafias agitáció minden eszközével volna előmozdítandó, hogy minél több érdekeltje legyen a vállalatnak. E mellett különösen az erdélyrészi pénzüintezetekkel is nagyobb összegeket kellene aláírtni.

Ezt persze a nagy fürdőknek, Borszéknek, Tusnádnak, Előpataknak, stb. kell kezdeményezni. A többi fürdők nagy része bizonyára készségesen csatlakoznék hozzájuk. Az egyes tulajdonosokkal esetleg olyan szerződéseket lehetne kötni, hogy az illető fürdő birtok hosszabb idő múlva bizonyos meghatározott feltételek mellett visszaváltható volna.

Mindenekelőtt természetesen a források, fürdőházak, vendéglők, parkok, közhelyek, szomszédos erdők stb. volnának megváltandók, a többi fürdőbirtok megvételénél a konzorcium és a fürdőhely érdeke volna mérvadó. Ez a részvénytársaság aztán nagy tőkével, jeles szakértőkkel rendelkezve, a legtágabbkörű érdekeltségre támaszkodva, birtokában az ismertetés, a reklam, a tökéletes adminisztráció, a biztos gyümölcsozttetés minden hathatós eszközének, a legheylesebb tervek s a modern balneotehnika legmagasabb követelményei szerint, a helytelen versengést és czéltalan költsékezést kizárva, a legczélszerűbben rendezhetné be, vezethetné és fejleszthetné az egyes fürdőket, a maga specialis sajtósága és jelentősége szerint. Csak az ilyen konzorciumnak volna módjában elhárítani mindama akadályokat, a melyek útját állják az erdélyi fürdők egészséges fejlődésének, s megteremteni mindazokat a feltételeket, a melyek a legmagasabb virágzást biztosítják. Általán nagy elvek szerint és hatalmas eszközökkel gondoskodnék Erdélyben a fürdőzés és nyaralás és az egész turistaság ügyéről. S ennek épen a legnagyobb fürdőhelyek stb. vennék legnagyobb hasznát, de a kisebbek is, természeti előnyeik arányában, biztos lendületnek indulnának. Némileg a vasúttak államosításához hasonlítható, nagyjelentőségű és beláthatatlan hatású nemzetgazdasági alkotás volna ez, hivatva arra, hogy Erdélyt Svájc versenytársává, Európa nyaraló és fürdőtelepévé tegye!

De hagyjuk az ideális képet! A mi viszonyaink még nem értek meg ilyen merész koncepczióju, nagyszabású alkotásokra! Még sok nálunk a homályos magánérdek és kevés a magasabb álláspontra emelkedni tudó belátás. Mi inkább vesztegelve, trespedve pusztulunk, mint hogy cselekedve, okosan előre haladva erősbödnénk

II. Volna egy másik tervezet is, a mely nem involválna merész reformokat, nem változtatná meg a birtokviszonyokat, a mely könnyebben foganatosítható volna s elég alkalmas arra, hogy megszüntesse a legfőbb bajokat és megadja a fejlődés legszükségesebb eszközeit

Az erdélyi fürdők, illetve tulajdonosaik, a kik erre önként vállalkoznak, szövetkezetbe állanának. Az egyes fürdők, a melyek ma jelzálogilag nem igen lehetnek megterhelve, birtokuk reális értékének pl. egy harmadát, mint feltétlen és abszolút értéket, megnevezett konkrét objektumokban lekötik s ez érték erejéig egyetemleges felelősséget és szolidaritást vállalnának. Az így lekötött összes érték kétharmadáig, tehát az összes reális értéknek mintegy negyede erejéig közös kölcsön vesznek fel, a melyből az egyes fürdők lekötött $\frac{1}{3}$ értékök $\frac{2}{3}$ -áig részesei. Ezek hosszabb amortizációval törlesztendő olcsó kölcsönben. Az annuitásokon és kezelési költségen felül e kölcsön után még két perzentet fizetnek: az egyik a szövetkezet tartalék tőkéje lesz, a másik azoknak a szövetséges fürdőknek jut aránylagos osztalékul, a melyek esetleg nem vették igénybe a hitelt, vagy nem a lekötött értékek erejéig. Ilyenképen a fürdők a magok erejéből mégis olcsóbb és biztosabb kölcsönhöz juthatnának, mint bármely más módon, s a kölcsönre talán nem szorult fürdők kockázat nélkül följáért hitelökkel nemcsak a közös érdeket mozdítják elő, hanem tisztességes nyereséghez is jutnak.

Az ily szövetkezet bizonyára kapna elég olcsó hitelt. Mert ily egyesüléssel szemben ki van zárva az a rizikó, mely egyes fürdőknél kétségtelenül fennáll. Egy forrás elapadhat, egy fürdőt elejthet a divat szeszélye, de az összes erdélyi fürdők nem tűnhetnek el a föld színéről, s ha el, akkor a pénzüleg érdekelt intézetek sem fogják túlélni. Így tehát megszűnik a pénzüintézetek részéről való kölcsön akadálya. De a dolog természete szerint a szövetkezetnek úgyis nemcsak olcsó, hanem nyugalmas kölcsönre van szüksége, olyanra a melyet idő előtti felmondás nem zaklat meg, tehát pl. az ú. n. káptalani s hasonló tőkékre.

Igen valószínűnek tartom, hogy a szövetkezet számára az ilyenmü kölcsön megszerzése nem fog nagy nehézségbe ütközni. Sőt könnyű lesz úgy a szövetkezet létesítése, mint a kölcsön előteremtése, ha az a hatalmas erő fogja az eszmét támogatni, a mely létrehozta az Erdélyrészi Kárpát-Egyesületet, s mely erkölcsi megalkotója e nagyhivatásu fürdőügyi értekezletnek is: az *EMKE*.

IRODALOM.

(Hunfalvy-Album). Hunfalvy Pálnak, a magyar tudományos etnografia megalapítójának, 50 éves akadémiái tag-sága emlékére tisztelői egy díszes és tartalmas albumot adtak ki, a mely azonban a nagy tudósnak hirtelen bekövetkezett halála következtében örömemlékből gyászemlék lett. Az albumnak Erdélyt érdeklő dolgozatai: *Steuer* János két székely hangról (egészen zárt *a* és *á*), *Jankó* János a kalotaszegi határelnevezésekről értekezik. Összeállítja a szer (sor), nál (határ), áj (alj és ágy), szél (határ) és láb (alja, töve) szókkal való összetételeket; rámutat a szállómívelés nyomaira; (megjegyezzük, hogy Jegenyé községében is volt szálló, a hegyoldalt most is a szerint nevezik s okiratok is megemlékeznek a jegeyei borrhól); felsorol olyan helyeket, a hol régebben erdő, gyümölcs és más hasznos tenyészet volt; összefüggésbe hozza e jelenséget a Kalotaszegen több helyen mutakozó keresztz szállási jelekkel (a jegenyefürdői *Omias-tető* is ilyen jelenségtől vette nevét) és e jelenségek közül azt következteti, hogy Kalotaszeg éghajlata talán kapcsolatban a középeurópai éghajlatnak az utóbb évtizedekben észlelt lehüléssel tetemesen meghidegült. (Azonhan sem az európai, sem a kalotaszegi éghajlat lehülése oly rövid idő alatt tetemes nem lehet!) — Zárókérdés néhány helynévhez fűződő érdekes mondat sorol fel Jankó. (A Győzőfi (Gyerőfi) szöktető mondájának általánosabb variánsa az, hogy vasárnapi mise idejében való vadászatkor esett a mélységbe az ünneprontó.) *Réthy* J. a magyar irodalom s az oláhok című szellemes kis tanulmányban kimutatja hogy a magyar protestantizmus a nemzeti egyéniség tudatára ébresztette az oláhokat; a magyar katolicizmus megnyitotta nekik Európa kapuját; a XIX. század magyar irodalma elvégezte helyettük azt, a minek neve: ismerd meg tennmagad! A többi cikkelyekből erdélyi vonatkozásúak: *Szilágyi* Sándor: Az erdélyi törvénykezés és az oláhok; *Kuun* Géza gr.: Hunyadmegyei föliiratokból; *Alexi* György: A holló az oláh népköltésben.

(Die Szekler und Ungarn in Siebenbürgen). *Wlislöcki* Henriknek e fü-

zete kis terjedelmű ugyan (40 lap), de nagy jelentőséget nyer azzal, hogy az *R. Virchow* és *W. Watinbach* szerkesztette nagytekintélyű és terjedősű vállalatban (*Sammlung gemeinverständlicher, wissenschaftlicher Vorträge*) jelent meg, a mely a többi erdélyi népekről is (czigányok, szászok, románok) közölt közvetlen szemléleten és beható tanulmányon alapuló, vonzó előadásu, nem nagy, de jól megírt ismertetések, a melyekkel jelentékenyen hozzájárult ahhoz, hogy hazai néprajzi viszonyokra nézve tisztuljon a külföld felfogása.

(*Märchen und Sagen der Bukovinaer und Siebenbürger Armenier*) a czime *Wlislöcki* egy másik érdekes nagy művének, a mely 10 nagy iven a a bukovinai és erdélyi örmények meséinek és mondáinak becses gyűjteményét mutatja be német fordításban érdekes néprajzi és irodalmi jegyzetekkel. Tudományos értékét csökkentik a források és lelőhelyek megnevezésének hiánya. Meglepő a hazai örmény hagyomány gazdagsága és érdekessége

(*Volksglaube und religiöser Brauch der Zigeuner*.) E munkában *Wlislöcki*, a czigány élet legalaposabb ismerője, rendszerbe foglalva tárgyalja kivált az erdélyi czigányok néphitét és vallásos szokásait. nagyjából ő maga gyűjtötte roppant gazdag anyag alapján.

(*Turisták Lapja*.) A Kárpát-egyesület fölözött budapesti osztályának havi folyóiratából megjelent az utolsó füzet. A szerkesztőség elbucszuk olvasóitól, de egyszersmind reméli, hogy olvasóit ismét teljes számban együtt találja mint a Magyar Turista Egyesület tagjait, a mikor ennek kiadásában az új évfolyam első száma megjelenik. Megemlítjük, hogy az új egyesületnek már öt osztálya van, a budapesti, vágvölgyi, szittuyai, mátrai és vasvármegyei.

(*A Magyarországi Kárpát-Egyesület évkönyve*) megjelent. Turista-cikkelyeket irtak beléje *Weber* Samu, *Róth* Márton, *Kovács* János, *Műnnich* Kálmán, *Siegmeth* Károly, *Fischer* Miklós, *Löwy* Mór.

TURISTASÁG.

(A nagyszebeni Kárpát-Egyesület működése.) A n.-szebeni szász Kárpát-egyesület munkássága sok tekintetben buzdító példát szolgálhat reánk az alig megalakult E. K. E. tagjaira nézve. A testvér-egyesület 11 évi fennállása alatt a turistákra nézve legjutalmazóbb hegyvidékek közelében 6 fiókosztályt létesített s a Bécsben lakozó egyesületi tagokból ehhez még egy hetedik is járult. Tagjainak hálózata hazarészünk határain messze túl egész Páris, Hamburgig elterjed, s csak magában Bécsben valami 120 tagot tudott összehozni. Igazán bámulatos és követésre méltó az az ösztetartás és fajszeretet, mely ez egyesület támogatásában is nyilatkozik. A merre csak a szász földnek egy fia eljutott, az mind lelkesedéssel csatlakozik az egyesülethez s egyes városaikból például Brassó N.-szeben pár százan léptek kötelékébe. Ép így mintaszertül tudták szervezni és foglalkoztatni vidéki fiókjaikat, melyek közül példaképpen egy néhányról vázlatos jelentést kívánunk mi is adni.

1. *A Zsily osztály* Petrozsényben majálissal nyitotta meg az egyesületi évet. 1891. júniusban a Paring-csoport *Carjia* nevű csucsára kirándulás több nő részvéte mellett. Ugyanott menházat is építettek. Már megépítették a *Paring* menházat, melyet július, augusztus folyamán számos kiránduló s ezek között több külföldi is meglátogatott. Tekintettel épen az ilyenekre a petrozsényi bányaigazgatósággal egyetértőleg több helyismerő s a oláhnnyelven kívül németül vagy magyarul is beszélő bányászt vezetől jelöltek ki. A Petrozsénytől N.-Szebenbe vezető s a szebeni akció által kijelölt ösvényen több turista élvezte a hegyvidék nagyszerűségét.

2. *Szászsebesi osztály* Előző években

számos ösvényjavítást végzett s azokat ez évben is bejáratta. A Kis Kantsu havas ösvényét helyreállíttatá. Hidvégi Károly m. kir. erdész s az egyesület egyik legbuzgóbb és legérdemesebb támogatója több társaságot vezetett végig a *Sebes* völgyén, hol a menházakat a mi Uti kalauzunkban is leirt kincstári erdész házak helyettesítik. Ugyancsak Hidvégi közreműködésével Sugag-Dobra, Dobra-Muncsel-Bisztra, Bisztra-Csuhun Cibán-Oasa irányába az ösvényjelzés munkába vétetett, miután előzőleg, Oasa-Prigona-Surian-Petrozsény kijelöltetett. A szászsebesi havasok a petrozsényi és nagyszebeni osztályok közé éklődvén, a rom osztály határszélein tervszerűleg folytatják a munkálatokat. Az osztály területén a *Surián* tengerszeménél alkalmas menház.

3. *Szászvárosi osztály.* 5 társas kirándulást rendezett. Ezek közül 3 a magasabb hegységre, u. m. Doneva, Godeanra és Paringra esik. Doneva a kis Kudzsir (Kenyérvíz) patak mellett szintén kincstári erdészlakkal. Kiindulás Kudzsirról, hol a vashengerművek megtekintése is jutalmazó. Ugyanott lakik az erdőgondnokság. A *Godeán* a legkönnyebb és legjutalmazóbb kirándulások egyike az új gredistyei erdészlaktól, hova kocsival jutunk. Fenn menház, csak hogy azt a forrásoktól igen távol helyezték.

4. *Nagyszebeni osztály.* Népes tisztikara az idegen forgalom élénkítésére külön irodát foglalkoztat. A második *Nyegoj-menház* és a *Serbola patak* monti ösvény foglalkoztatá legállandóbban az egyesületi szakosztályt s ez által a Píscu Sáráti nagyszerű panorámája nyílt meg a látogató előtt. Igen örvendetes viszonyban áll az egyesület a sor katonasággal, úgy, hogy a n.-szebeni utászszakasz tete-

mes segélyére vala az egyesületnek jelzett vállalataiban is. Tájékoztásul megemlítjük, hogy a menház 795 frt, az új ösvény a két menházat összekötővel együtt 286 frt 78 krba került. Mikor leszünk képesek mi ennyit áldozni egyesületi célokra!

A Nagyszeben mögött emelkedő *Präsen* klimaticus gyógyítóhelyet terveznek az eddigi menház mellé, melyet 159-en látogattak, úgy, hogy a menház használati díjából egy ór költsége is kikerült. Egyesületi célra rendezett bálóból, estélyekből 445 frt 77 kr folyt be. Másik látogatott menház a *Bulea* tónál 105 látogatónak állott szolgálatára. A Nyegojra 15 tag kirándulást rendezett. A szakosztály külön tagdíját 173-an hordozzák.

5. *Brassói osztály* szintén nagy tevékenységet tanusított. A brassóiak kedvez kiránduló helyül ismert Keresztény-havas (Schulcr) ösvényeit a Tömösig bővítették. A Királykő menházat kijavították; a *Bucsecs* legmagasabb csucsáig (Omu) vezető vaslétrát, miután a pásztorok elrongálták, meg fogják ujjitani. Három társas kirándulást rendeztek a krisbai várhegyre, a rozsnyói Busténire és 190. december 28-án kedvező téli

idő mellett a Keresztényhavasra. November 1-től kezdve minden szombaton turista-estélyt tartanak alkalmi felolvasásokkal. Szakosztályi tag 301. A Keresztény-havas menházát 1890-ben 72 különböző város és helység képviselői keresték fel.

6. *Besztercze-Naszód-Radna*. Az egyesületi élet átka az egyenetlenség és közömbössége e szakosztálynál kezd jelentkezni. A naszódi és radnai tagok sokalva a 2 frt tagilletményt, kezdenek visszavonulni s így maholnap *beszterczeire* olvad a hosszú cím. Beszterczen nem is lankad az alakulásnál fellobbant lelkesedés tüze. A *Henyul* havason és a *Sacan* épített menházak jó állapotban vannak; ellenben az *Ünőkö* menházat a villám felgyújtá. Ennek újjáépítése képezi a legközelebbi jövő feladatát. Szakosztályi tag 156.

7. *A bécsi szakosztály* főleg az erdélyi hegyvidékről szóló felolvasások által igyekszik az érdeklődést éleníteni s különböző estélyekből gyarapítani az egyesületi pénztárt.

Mennyi tanulságot nyújt csak egyetlen év rövid története is!

Téglás Gábor

FÜRDŐÜGY.

(Az Erdővidéki Baross-forrás.)

Hol hajdan Hadur utolsó apostolának, Tiburcznak büszke vára emelkedett, Udvarhelymege Baróth községétől fél, — a m. államvasutak ágostonfalvai állomásától 1 óra járásnyira van *Bibarczfalva* község

A községben az országút mellett, egy beltelken buzog fel a forrás, melyet bérlője *Incze Gyula* baróthi kereskedő Baross Gábor miniszter tiszteletére, Magyarország közlekedésügye érdekében ki-

fűtett korszakot alkotó működésének elismeréséül *Erdővidéki Baross-forrás*-nak nevezett el. A forrást, mely kerítetlenül is a legkedveltebb vizek egyikét szolgáltatva, szakértőleg befoglaltatván, diszes töltőházzal látta el; befoglalás által a forrás még nyert erejében, hatásában. A kik befoglalása után megízlelték vizét, páratlannak mondják.

A forrás vizét kemiai elemzés alá vévén, mit róla mondtak igazolva találta.

Az erdővidéki Baross-forrás vizének chemiai összetétele. (Hankó Vilmos dr. elemzése 1891.)

Calciumbicarbonat	$\text{CaH}_2(\text{CO}_3)_2$	0,5396
Magnesiumbicarbonat	$\text{MgH}_2(\text{CO}_3)_2$	0,3796
Natriumbicarbonat	NaHCO_3	0,3644
Chlorkalium	KCl	0,0634
Vasbicarbonat	$\text{FeH}_2(\text{CO}_3)_2$	0,0432
Lithiumbicarbonat	LiHCO_3	0,0340
Chlornatrium	NaCl	0,0285
Calciumsulfat	CaSO_4	0,0221
Manganbicarbonat	MnHCO_3	0,0035
Kovasav	SiO_2	0,0696

A szilárd részek összege . . . 1,8479

Szabad szénsav . . . 3,0255

„ „ térf 1535 köb. cent.

Az erdővidéki *Baross-forrás* vize az elemzés tanúsága szerint az égvényes vasas savanyúvizek közé tartozik; lényeges alkotórészei a szénsav, a magnesium-, natrium- vas- és lithium-bicarbonat. A rendkívül nagy szabad szénsavtartalom s a sok vas a legkitűnőbb vasas savanyú vizek sorába állítja a vizet. Mint élvezeti víz borral, vagy a nélkül páratlanul kellemes, mint gyógyító víz (gyomorbetegségekben s vesebajokban) rendkívül hatásos. Méltó a nagy közönségnek pártolására s az orvosoknak figyelmére.

A víz zárt köptjéből 4 csőven folyik ki; a forrás, melynek vizgazdagsága naponként 10,800 liter, Sztankovits Endre bíbirczfalvi birtokos tulajdonát képezi. Az a körülmény, hogy a forrás bérlete Incze Gyula tekintélyes és rendkívül tevékeny barothi kereskedő kezébe jutott,

kezesség arra nézve, hogy a kitűnő viz rövid idő alatt Erdély legnagyobb forgalmi vizeinek sorába fog emelkedni.

Hankó Vilmos dr.

(**Fürdőhelyek munkaszünete.**) Mozgalom indult meg a fürdőhelyek munkaszünetének megszüntetésére, mert az új törvény szerint vasárnap a fürdőkön levő kereskedők is be kell hogy zárják üzleteiket, a mi nagyon kellemeles fürdővendégekre nézve is. *Fried Antal* kereskedő indította meg a mozgalmat mely azt akarja keresztülvinni, hogy a fürdőhelyeken és az azok közelében levő városokban a kereskedők a fürdőzés alatt üzleteiket vasárnap egész napon nyitva tarthassák. A mozgalomhoz már számos felvidéki fürdőhely tulajdonos és kereskedője csatlakozott. A kereskedők nem-sokára küldöttség útján fogják kérni a kereskedelmi minisztertől kérésük teljesítését.

(**Fürdőügyi kongresszus**) lesz ez évi április hó 7., 8 és 10. napján a bpesti kir. orvos-egyesület helyiségében. A mult évben *Tauffer* egyetemi tanár elnöklete alatt alakult *Országos balneologiai egyesület* igazgató tanácsa határozta azt el és a megtartandó kongresszus napirendjét is megállapította. Egyik tárgya lesz a kongresszusnak *Mangold* Henrik dr. kir. tanácsos és fürdőorvos indítványa, a melyben a magyar fürdők, gyógyító helyek és ásványvizek számára külön és teljes fürdőszabályzat alkotását sürgeti, mivel a magyar egészségügyi törvényekben a fürdőügyről alig van említés téve. Eme csekély számú paragrafusok nem minden felmerülő kérdésben alkalmazhatók, a miért is a törvényt nem ritkán a magyar fürdőhelyeken különfélekép magyarázzák, ez pedig sem a gyógyító helyre, sem a fürdőközönségre nem lehet előny.

NÉPRAJZ.

(**Néprajzi körút az erdélyi részekben.**) Herrmann Antal, folyóiratunk néprajzi rovatának vezetője, az utóbbi időben bejárta Erdély egy részét és Brassóban, Szt.-Györgyön, Zamosújvárt és Deesen előadásokat tartott, mindenütt

általánosan tájékoztatott a néprajz terén és a helyi viszonyokból kiindulva, vidékenként kijelölte a feladatokat. A messzebb helyeken mozgalom indult meg az etnografia művelése és a magyarországi néprajzi társaság támogatása érdekében.

KÉRDÉSEK ÉS FELELETEK.

2. Igaz e, hogy hegycsúcsok tetején, meg az északi sarkvidéken, gyakran veres hó látható? S ha igen, mitől kapja a hó ezt a színét és vannak-e erre vonatkozó megfigyelések, hiteles leírások az irodalomban?

A. B.

2. *Veres hó.* Ámbár a hó általánosságban vakító fehér, színeset is megfigyeltek, mely részint vulkánikus hamu vagy homok, részint meg apró rovarok és gyakran egyéb anyagok által volt sárgás-veresre festve. Kiválóan csodálatos az a tulajdonképeni veres hó, melyet a Pyrené-ek csucsain, az Alpokban s a Baffin-öbölben, néha még a Szt.-Bernhard-hegy tetején figyeltek meg. Senki sem látta a havat színesen esni és a leesett hó mégis 2—3 ujjnyira színes volt és színességének határa idővel terjedt is, a mi megerősítést látszik az idősebb *Plinius* azt az adatát, hogy a hó, korával veressé válik. Több tudós ama nézete, hogy a festő-zer növényi anyag, valószínűtlen, mert azokban a magasságokban, hol veres hóra akadtak, nyoma sincs a növényi életnek. *Ramond* ellenben azt állítja, hogy a havat az a csillámpala festi meg, mely a nap s a tavaszi lég hatása kö-

vetkezéskor, a sziklák szétbomlásából keletkezik. Ellentmond ennek azonban *Rosp* ama megfigyelése, hogy ő a magas északi vidékeken, hol mindenesek csillámpalás sziklák, 600 lábnyi halmokon is talált veres havat és pedig olyat, mely egész a talajig veres volt. Ebből ő próbákat is hozott magával Európába, de a természetbuvárok eltérő véleményét nyilvánítottak a veres hó oka és összetétele felől. Sokan gelatine-anyagu állatocskáknak tulajdonítják a veres színt, míg ellenben *Agarh* bizonyos „táng“ nevű álga-szerű vízi növényről származtatja azt. Végül *Scoreby* azt mondja, hogy a hó színét apró kis veresbarna rovarok okozzák, melyek az északi jeges tenger vidékén egész kiterjedt hó- és jégmezőket lepnek el és festenek ezáltal veresre. Számítás szerint, e veres hó egyetlen c-épp vizében mintegy 13.000 ily rovar lehet, de láthatjuk e nézeteltérésekből, hogy a veres hó még továbbra is ama rejtélyes jelenségekhez tartozik, melyeknek okát még eddig nem bírjuk magunknak alaposan megmagyarázni. (*Prochaska's* illustrierte Monatsbände).

V. E.

EGYESÜLETI ÉLET.

(Bethlen Bálint grófot) egyesületünk tevékeny elnökét, országos képviselőnek választotta a n.-enyedi választókerület. A magunk szempontjából is kiválóan fontos e választás, mert így sokféle kéréseinket közvetlen intézhetjük el a fővárosban.

(Uj pénztáros.) Egyesületünknek jan. 1-től új pénztárosa van. *Palóczy* Lajos helyett, ki nagy elfoglaltsága miatt lemondott, *Veress* Endre tagtársunk választottatott meg pénztárosnak. *Veress* En-

dre különben folyóiratunknak is munkatársas lesz; e téren való irodalmi működése különben a *Turisták Lapja*-ból ismeretes a közönség előtt.

(Alsó-fehérmegyei osztály.) Ez osztályunk *Csató* János kir. tan., alispán elnöksége alatt munkaprogramm tervezetét az e végre kiküldött bizottság tüzetes megvitatás után megállapította. A tervezetet a közgyűlés elé terjesztették. Alakuló gyűlés akkor lesz, mikor a munkaprogrammhoz a központ is hozzá járult.

(Mecsek-Egyesület Pécssett). Ez a turista egyesület legutóbb tartott választmányi gyűlésén kimondta hogy egyesületünk támogatása és a velünk való érintkezés fontarthatása végett rendes tagjaink közé lép. Felkérte továbbá egyesületünket, hogy a netán felmerülendő oly eseményekről, melyek a Mecsek-

egyesületet érdeklik, külön is értesítsük. Természetesen igazgató választmányunk a legkészségesebben teljesítette a szives kérést, sőt hazafias levélben megköszönte a nyilvánuló érdeklődést. A tevékeny egyesületnek titkára különben Kiss József főreáliskolai tanár.

SZERKESZTŐI ÜZENETEK.

M. L. Szamosujvárt. A 3-ik szám részére a cikket kérem. — T. I. Segesvár. A tagdíjak beszedése iránt a pénztáros intézkedni fog. A fűzés most tartósabb. — H. G. Budapest. Tessék el-

olvasni alapszabályainkat. Tisztán és világosan benne van a fürdők fejlesztése, még pedig első sorban. Ettől el nem térhetünk s így folyóiratunknak e célú is szolgálnia kell.

Az Erdélyrészi Kárpát-Egyesület
kiadásában megjelent és kapható minden könyvkereskedésben:

Az erdélyrészi
Fürdők és ásványvizek leírása

Irta: HANKÓ VILMOS dr.
38 képpel.

Ára tagoknak 80 kr, nem tagoknak 1 frt 20 kr.

A „Közművelődés Irodalmi és Műnyomdai Részvénytársaság”
kiadásában Kolozsvárt megjelent
s általa minden könyvkereskedésben kapható:

EMKE UTI-KALAUZ

Magyarország erdélyi részében.

Összeállítva a főkezesztmányok, számos erdélyrészi író, valamint az egyesület irodalmi szakosztálya s az illetékes hatóságok és intézmények közreműködésével.

Az erdélyi rész négy színben nyomott szép kivitellű turista-térképével, öt darab photolithographiai térrajzzal és egy térkép-hálózatjal.

Diszes piros vászon kötésben ára 1 frt

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr ó nagyméltósága f. évi augusztus hó 2-án 142. sz. alatt kelt magas rendeletével intézkedett, hogy e könyvet az áll. képezdék, áll. felsőleányiskolák könyvtárai számára beszerezzék, s a többi tanintézetek is e műre figyelemztetve legyenek.